

დიმიტრი თუშანიშვილი

გ. ჩუბინაშვილის სახ. ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრი

აპ. ქუთათელაძის სახ. თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემია

კვლავ „სხარხული მემკვიდრეობის“ ზამო

ორიოდ წლის წინათ ვარაზაშვილ-ვარაზების ოჯახზე, ყველასთვის ცნობილი ავთანდილ (ავთო) ვარაზის პაპა-მამა-ბიძებზე, მათივე ახალ-გაზრდა ჩამომავლის გადაღებულ ტელეფილმს ვუყურებდი. შთაბეჭდილება — რაც მუდამ ასე არაა ხოლმე, — სასიკეთო იყო: საგულისხმო ამბები, მშვენიერი ფოტოსურათები, ჩვეულებრივზე ბევრად ნაკლები უზუსტობა!... ერთმა კი მიიქცია ჩემი ყურადღება — როდესაც კი სიტყვა ვარაზაშვილების თავს დამტყვადრ მრავლისმრავალ უბედურებაზე, 1920-1930-იან წლებში ქართული საზოგადოების მიმივე განსაცდელზე ჩამოვარდებოდა, ეკრანზე რაღაც გაპარტახებულ დარბაზი გამოჩნდებოდა ხოლმე. ვერა და ვერ შევიცანი იგი, სად შეიძლება იყოს-მეთქი ასეთნაირი ამფითეატრიანი სივრცე... და ფილმის ბოლოსკენლა მივხვდი უცნობი — ეს ხომ მარქს-ენგელს-ლენინის ყოფილი ინსტიტუტია, ჩვეულებრივ რუსული აბრევიატურით „იმელ“¹-ად წოდებული. მართალი

გითხრათ, თავზარი დამეცა — როგორ, ეს შენობა და — რისამე ქართულის და კულტურულის ხვედრი? იგი — როგორც იავარქმინი ძველი საქართველოს სიმბოლო?

კარგ გუნებაზე ვერც იმან დამაყენა, რომ ასეთი უცნაურობის მიზეზს მივხვდი — ცოტათი ადრე დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია შენობის რეკონსტრუქციის უგუნურმა გეგმამ; არქიტექტურის მკვლევართა გამოქომაგებას, როგორც ჩვენთან, სამწუხაროდ, წლებია უკვე ხდება, მალევე პოლიტიკური ელფერიც დაედო, ეროვნულ ღირებულებათა დაცვის უღერადობაც მიეცა. არ ვიცი, სხვებს როგორ, მე კი ძალიან არ მესიამოვნა, არსებულ ვითარებაში პროფესიულ განსჯას შედეგად ისტორიული პერსპექტივის სრულ დამახინჯება, ჩვენი ისედაც არეული ისტორიული მესხიერების კიდევ მეტად შემღვრევა რომ მოჰყვა. დღეს იმასაც ცხადლივ ვხედავ, რომ ეს განსაკუთრებული შემთხვევა არ არის — აყალმაყალი საბჭოური სიმბოლიკის მოცოლების არმიღებულ კანონის ირგვლივ, ბოლო დროს ი. სტალინის რამდენიმე ძეგლის თავის ადგილზე დაბრუნება, საბჭოეთის მიმართ ნოსტალგიის აზვიანება ნათლად გვიჩვენებს: ეს, როგორც იტყვიან, „უხეიხული მემკვიდრეობა“ სათანადოდ გააზრებული ჯერაც კი გვაქვს და მისდამი დამოკიდებულება, თუ მისი შეფასების საზომები ზუსტად ისევე შეუშუშებელი გვაქვს, როგორც 1990 წელს, რომელიც ჩემს დღევანდელ სტუდენტებს თემურლენგის ლაშქრობათა ხანასავით შორეული ჰგონიათ. რაიმე მზა პასუხი, ცხადია, არც მე მქვს და ვიფიქრე, ეგების, მის ძიებაში, სწორედ „იმელ“-ზე დაფიქრებამ მიშველოს, გეზი და გზა-სავალი მაპოვინოს-მეთქი.

პირველად ისაა სათქმელი, რომ განსახილველი, ასე მგონია ორი საკითხია: ა. რას წარმოადგენს „იმელი“ როგორც არქიტექტურის ნიმუში და ბ. როგორ ჩაინერა ის ქართულ ყოველდღიურობასა თუ საზოგადოების გონებრივ ცხოვრებაში. წინაპირველად, ასე ვთქვათ, „საპასპორტო მონაცემები“. 1934 წელს ჩატარდა კონკურსი საბჭოთა კავშირის ოფიციალური იდეოლოგიის, მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის შენობის პროექტირებაზე; გამარჯვება ფრიად ცნობილ მოსკოველ არქიტექტორს, ალექსეი შრუცეს ერგო, მშენებლობას კი, რომელიც 1938 წელს დამთავრებულა, ნიკოლოზ სევეროვი უძღვებოდა.

¹ ერთი კი მაინც დამამახსოვრდა: ოჯახის ერთ-ერთმა წევრმა, სხვათა შორის მოყვა, თითქოს ბ-ნი ავთოს მამას, პროფ. ვასლ ვარაზაშვილს, როცა მიიღო წინადადება, თავისი ნაშრომი ნობელის პრემიაზე წარედგინა და საბჭოთა მთავრობამ ეს აუკრძალა, ეს ამბავი არავისთვის უთქვამს და ის მისი გარდაცვალების მერეულა, 1960-იანი წლების დასაწყისში შევტყვევით. ვეჭვობ ასე ყოფილიყო — ეს ყოველივე მამარქმამ იცოდა, ვარაზობთან მისვლა-მისვლა კი მას სკოლის ასაკში, 1930-1940-იან წლებშილა ჰქონდა (ის და ბ-ნი ავთო ერთ კლასში სწავლობდნენ). ისედაც არაა მოსალოდნელი ამგვარი კუკუმალაობა — იმამინდელ ხალხსა და ცხოვრების წირს ეს ნაკლებად ჰკავას — მაშინდელი ჩვენზე მეტართული და უდრეკნი იყვნენ და შიშს, რომელმაც გაუთავებლად ლაპარაკობენ სტალინურ ხანასთან კავშირში, თუ გზმობდნენ კიდევ — ნაკლებად იმჩნევენ. იმ დროის ფოტოებზე აღბეჭდილი მოციანარი სახეები ჩვენი პაპა-დიდებების თანადროულ საზარელ მოვლენებთან შეპირობასობით, ვაცოლებით უკეთ არნის ეპოქის დრამატულობას, ვიდრე მათი დამფორთხალებად და შესაბარბილებად გამოყვანა.

როგორც იყო სახელისუფლებო დაფასება, ისიც მეტყველებს, რომ არქიტექტურის მიხანადა უმნიშვნელოვანესი, სტალინური პერიოდი მთლიანად. მაღალი პარაფსიონანალითა აზრით, აი როგორცაა გიორგი ჩუბინაშვილის მალევე, ცხელ კვალზე გამოთქმული მოსაზრება: კულტურისა და განათლების მიზნებისთვის აგებულ „შენობათა რიგში საესებით გამორჩეული ადგილი უჭირავს რუსთაველის პროსპექტზე აღმართულ „იმელ“-ს. ეს საქართველოში პირველი ნაგებობაა, სადაც გამოიყენება ბუნებრივი მასალი, ქვის (ფერადი ტუფი, მარმარილო და სხვა) მხრივ ქვეყნის უხვი შესაძლებლობანი და აღორძინებულია ხალხური ხელოვნების ზოგიერთი დარგი (კვეთა, ჩამოსხმა და სხვა). არქიტექტურულადაა გაფორმებული შენობის გვერდითი ფასადებიც, გააზრებულიადაა გაფორმებული ეზო, მისი თუფის ცხაურიოთურთ და ა.შ. დეტალურადაა დამუშავებული ცალკეული სადგომები შიგნით: აუღიბორია, კონფერენც-დარბაზი, ტელანები და ა.შ.². აშენებიდან 20 წლის თავზე ნოდარ ჯანაშიერიძის და სიმონ კინწურაშვილის მსჯავრი ასეთია: „მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის შენობამ... მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საბჭოთა საქართველოს არქიტექტურის განვითარებაში. გემის მკაფიო აგების, არქიტექტურულ ფორმათა მონუმენტურობის, არქიტექტურისა და ქანდაკების სინთეზისა და მაღალი სამშენებლო კულტურის წყალობით ეს ნაგებობა ქალაქის (თბილისი. დ.თ.) შენობათა შორის ერთი საუკეთესოთაგანია“³. მოგვიანებით, „იდეოლოგიურად“ რამდენადმე ნაკლებად შუბოჭილი, ბ-ნი ნოდარი უფრო დიფერენცირებულად აფასებს ა. შუხუაშვილის თბილისურ ნაწარმოებს: „შენობა მრავალმხრივად საინტერესო. ქართული საბჭოთა არქიტექტურის ახალ ეტაპზე [ე.ი. „კლასიკური“ თუ „ეროვნული მემკვიდრეობის“ ათვისების, სოციალისტური რეალიზმის მოთხოვნის ნაბოყვნების შემდგომ. დ.თ.]... ეს შენობა იყო ერთ-ერთი პირველთაგანი, რომელიც თავისი არქიტექტურით... ახალ მოთხოვნებს უპასუხებდა. ყველაფერი ემორჩილება მონუმენტური ნაგებობის წინასწარ შემუშავებულ სქემას, რის გამო მთელი რიგი არქიტექტურული მოთხოვნისა ფორმალურ ფუნქციას ვერ სცილდება [მაგ., ლოჯია ვერ იძლევა ჩრდილს. დ.თ.]... [ამავე დროს] ლოჯიებს, ტერასებს, ადგილობრივ მასალებს, დეკორს ხუროთმოძღვარი მართლაც, ტაქტით და მოხდენილად მიმართავს.... მაღალი პროფესიონალიზმი და ოსტატობა, სამშენებლო ხარისხი, ხელოვნებათა სინთეზი განსაკუთრებულ ადგილს ანიჭებს ამ ნაგებობას ქართული საბჭოთა არქიტექტურის ისტორიაში“⁴.

ეს ყველაფერი კარგი, მაგრამ როგორც ჩანს ეს არქიტექტურა დღეს... როგორ შეიძლება განისაზღვროს ახლა მისი ღირებულება? ახლავე გადავითქვამ, თუ რა გზას ახლუნდა დავადგეთ: არაფერში გამოგვადგება ბოლო დრომდე საყოველთაოდ გაბატონებული და ახლაც ფრიად მიღებული მარტივი სქემა — „კონსტრუქციულია, ე.ი. კარგია — დეკორირებულია, ე.ი. ცუდია“, ან — „კონსტრუქციული, მოდერნული, ე.ი. კარგი — დეკორირებული, ორდერული, ისტორისტული, ე.ი. ცუდი“, ან მთლადაც — „კონსტრუქციულია დემოკრატიის, ორდერულ-დეკორატიული ტრატალიზმის“ უდრის. ეს სწორედაც ის შემთხვევაა, როდესაც გამართლებულია, ე.წ. „ბინარული ოპოზიციების“ განდევნის — ზოგადად ყოველად გაუგებარი და უბრალოდ ადამიანის აზროვნების წესის საწინააღმდეგო, — პოსტმოდერნული „ლიბერალური“ მოთხოვნა. ეს პრიმიტიული დაპირისპირება, ჯერ ერთი, უკიდურესად იდეოლოგიზებულია და იყო და არის კიდევ, უწინარესად პოლიტიკის იარაღი; უცაბედი როდია მისი ტყუილებისარაკისებრი მსგავსება „ტოტალიტარისტების“ შეფასებით კრიტიკიუმთან — „კონსტრუქციული, ე.ი. ცუდი — დეკორირებულ-ორდერული, ე.ი. კარგი“ ან სულაც — „კონსტრუქციული, ე.ი.

² Г. Чубинашвили, Архитектура Советской Грузии за двадцать лет, წიგნი: მისივე, *Вопросы истории искусства*, т. II, Тб., 2002, გვ. 49; პირველად დაიბეჭდა: „საბჭოთა ხელოვნება“, 1941, № 1-2. თუ ვინმეს ეჭვი შეეპარება გ. ჩუბინაშვილის შეფასების მიუდგომლობა-გულრფელობაში, შეუძლია შეადაროს მთავრობის სასახლეზე (1990-იანი წლებიდან — საქართველოს პარლამენტი), ე.ი. „იდეოლოგიურად“ თუ მეტად არა, არანაკლებ საყოველთაოდ შენობაზე ნათქვამი: „პროექტი უფრო მშენებლობის მსჯელობაში საგრძნობლად შეიცვალა და შეიკვეცა. შენობას პროსპექტისკენ განსწილი ეზო აქვს, ღია კიბეებით, სვეტნარებით და ა.შ. ქართული არქიტექტურის ისტორიული მემკვიდრეობის ამ შენობაში გამოყენების ცდას დიდად აკლია თანმიმდევრულობა, ასევე ცვალებებით დარღვეულია პროექტის წინასწარობა.“

³ Н. Джанберидзе, С. Кинцурашвили, *Архитектура Советской Грузии*, М.-Тб., 1952, გვ. 11.

⁴ ნ. ჯანაშიერიძე, *ქართული საბჭოთა არქიტექტურა*, თბ., 1971, გვ. 203-204.

ფორმალისტური — დეკორირებული-ორდერული, ე. ი. რეალისტური“⁶. ან რა გასაკვირია — ეს ხომ ერთი და იმავე „რევოლუციური“ ცნობიერების ორი გამოვლენაა, მეტიც, მისი ორი პირია; ერთი და იმავე შემტევე-ძალდომიერებითი თვალთახედვის ორი სახე. სამართლიანად აღგვაფოთებს რა „ახალი არქიტექტურის“ (იმავე — „ინტერნაციონალური სტილის“) ოსტატთა შევიწროვება ი. სტალინის საბჭოთა კავშირსა თუ ა. შიტლერის გერმანიაში, ნურც ის დაგვაინყვდება, რა ხალხით თანამშრომლობდნენ „ტოტალიტარულ“ მთავრობებთან თავად ეს „მოდერნისტიები“: როგორ ეახლნენ საბჭოეთის ბელადს ლე კობზუხუე ან შანნეს მათერს, როგორ ცდილობდნენ ნაცისტების „ფაურერის“ დაკვეთას გამორჩენოდნენ ვალტერ გროპიუსი და ლუდვიგ მის ვან დერ როე...⁷ ისიც ღირსასახსოვარია, როგორი გამეტებით დევნიდნენ, როცა ძალა მიეცემოდათ, „ახალი არქიტექტურის“ (საზოგადოდაც „მოდერნული ხელოვნების“) მიმდევარი მობირდაპირი — თუგინდ 1920-იანი წლების საბჭოთა კავშირში, როდესაც არქიტექტურის ისტორიის სწავლების გაუქმებასაც კი ლამობდნენ, — რაგვარი „რევოლუციური“ ალტკინებით სწირავდნენ გასანადგურებლად ყოველივე ძველს.... სწორად გამიგეთ: „მოდერნისტული“ არქიტექტურის ხელაღებით უარყოფა კი არ განმიზრახავს — ის ნამდვილ დიდოსტატებსაც ითვლის და არაერთ ღირშესანიშნავ ნაგებობასაც; იმის თქმვლა მსურს, ზედმეტი რომაა მათი ყალბი მონამებრივი გვირგვინით განდიდება, რომ ისტორიული სინამდვილე ბევრად რთულია, ვიდრე მოგვიჩვენებდა, რომ „ლიბერალურ დემოკრატიას“ ხშირად საკმაოზე მეტად დაჰკრავს კომუნისტური სინითლე — პირველ რიგში, აზროვნების სტილში, — და მასაც ხშირადვე, მეცნიერულ მიდგომასთან საერთო არა აქვს რა. წმინდა არქიტექტურისმცოდნეობითი თვალსაზრისითაც ვერას გვარგებს ასეთი ხისტი შეხლა.

დღეს არა მგონია საკამათო იყოს: თავისთავად კონსტრუქციული თუ ფუნქციური „სიმართლე“ მხატვრული, გინდაც ე.წ. „ცხოვრების ხარისხის“ საკმარისი პირობა სულაც არ არის; სხვა თუ არაფერი, ამ „რეცეპტით“ აშენებული უამრავი შენობა დიდი ხანია მთელ დედამიწას მოედო და მას სრულებითაც არ ამშვენებს. „მოდერნული“ არქიტექტურის პოსტმოდერნული, თუ ასე შეიძლება თქვას, „ნეოეკლექტიზმი“ და ახლა მისი ჩანაცვლება რაღაც „პოსტ-პოსტმოდერნიზმით“, რომლის ერთი „ნაკადი“ ახლახანს ხსენებული, „მოდერნისტი“ არქიტექტურათა შემინულ-სწორახაზოვან ფორმებს იმეორებს მანიერიისტულად, მეორე კი, თავმომწონედ და მოდურად „დეკონსტრუქციად“ თვითნოდებული, ერის მენდელზონს, ეერო საარინენს, გვიან ლე კობზუხუეს თუ სხვა „ორგანიცისტებს“. აქედან გამომდინარე, გამართლდა, ეტყობა, იმ მკვლევართა აზრი, ვინც XX საუკუნის „ახალ არქიტექტურას“ რისმე სხვისი აბსოლუტურ დასაწყისად კი არა, XIX საუკუნეში დაწყებული კრიზისის კიდევ ერთ ქვესაფეხურად თვლიდა⁸. გაუმართლებელია „მოდერნისტული“ თუ „ტრადიციონალისტური“ მიმართულების რომელსამე პოლიტიკურ წყობაზე მიბმაც — მეტი რაღა, დიდ ბრიტანეთში, რომელსაც იმედი, „ტოტალიტარიზმს“ ვერავინ დასწამებს, „ახალმა არქიტექტურამ“ ფეხი II მსოფლიო ომის დასასრულამდე დანად ვერ მოიკიდა⁹, მანამდე, ვიდრე ყოველნაირი „ავანგარდი“, გინდა ჯაზი, პოლიტიკოსებმა დასავლური დემოკრატიის „ამოსაცნობი ნიშნად“ აქციეს, „წითელ“-კომუნისტური ბანაკისგან განსახსხვავებულად. ახლა ისიც უფრო ნათლად ჩანს, რომ მიუხედავად თვალსაჩინო ეკლექტიზმისა (შეფასებით — კნინობითი გაგებით), XIX საუკუნემიც საკმაოდ მოიძებნება ღირსეული არქიტექ-

⁶ იხ. კრებული *Historismus und bildende Kunst*, München, 1965, განსაკუთრებით ჭ. ვეერის მსჯელობა. დაახლოებით ასევე ფიქრობს ზ. ჯენქსიც, ამბობს რა, XX ს-ის არქიტექტურაში ერთი სტილი არ ყოფილა, მთი უფრო, რომ შიტლერულ-სტალინური ნაგებობებიც მისთვის მოდერნიზმის ნაირსახეობაა, გინდაც „რეექციული“, რაც თავისთავად საგულისხმოა (Ch. Jenks, *Critical Modernism. Where is postmodernism going?* London, 2007); სხვა ამბავია, რომ მისი ფილოსოფია-თეოლოგია ფრანად სათუთა.

⁷ იხ. მაგ., D. Watkin, *English Architecture*, London, 2001; ეს ჩინებული მკვლევარი XX ს-ის უდიდეს არქიტექტორად სერ ედვინ ლუთენისს თვლის, გამოხატული „ტრადიციონალისტს“ (გვ.190) და მას იმდენსაც ადგილს უთმობს, რაც მთელ „მოდერნიზმს“.

⁸ საბჭოთა კავშირში ევროპული დიდოსტატების ჩამოსვლა არასოდეს ყოფილა საიდუმლო, ნაცისტებთან თანამშრომლობის მცდელობაზე იხ. W. Pehnt, *Deutsche Architektur seit 1900*, München, 2006, გვ. 239 და სხვა. ვ. გროპიუსის მიუღია კიდევ მონაწილეობა — აოსტრ შმიტლანც ერთად — 1934 წ-ის გამოქვეყნებულ „გერმანული ხალხი — გერმანული შრომა“ (Deutsches Volk — Deutsche Arbeit — იხ. ფოტო — *Das XX Jahrhundert Kunst, Kultur, Politik und Gesellschaft in Deutschland*, hrsg. A. Bärmreuther, P. — K. Schuster, Köln, 1999, განმლა — 1934ს.).

ტორებიცა და ფასეული ნაგებობებიც. ერთი სიტყვით: უნდა ვეცადოთ, აკად. ა. შჩუსევის ნაწარმოების დახასიათება უფრო ღიფერენცირებული, მისთვის თავსამხვეული, მოგონილი ფორმიერისა თუ იდეოლოგიისმიერი „წონრების“ გამოყენების გარეშე მოვახერხოთ.

მოდით, „წმინდა“ მხატვრულ-ხუროთმოძღვრული მსჯელობით დავიწყოთ. თანაც, რაკი ჩვენთვის საყურადღებო ამჟამად ნაგებობის იერი, მის „მიკრო“ (შოთა რუსთაველის გამზირი) თუ „მკრცვლ“ გარემოში მისი ადგილია, ძირითადად მის გარე იერზე შევჩერდები (სურ. 1, 4, 5), თუმცა, რა თქმა უნდა, ამ კუთხით გეგმარებაც გვაქვს გასათვალისწინებელი (სურ. 2, 3). პირველი და უმთავრესი, რაც გვგმაზე დახედვისთანავე ხედება თვალს — მისი სრული სიმეტრიულობაა, „კლასიცისტურობის“, გნებათ, „აკადემიურობის“ უტყუარი მანიშნი. მთავარი, ქუჩას გაყოლებული, მოგრძო ნაწილის შუაში ვრცელი ტალანი და მის უკან ნახევარწრიულად ამოშვერილი (ის სწორედ ზემოხსენებულ ამფითეატრიან დარბაზს შეიცავს) მოცულობაა, აქეთ-იქით კი დერეფნები, ორმხრივ სადგომებით; კიდებზე ძირითადისადმი მართობული, ასევე მოგრძო ფრთები, პროსპექტისკენ მოკლე, ეზოსკენ ბერად მეტად წარზიდული ბოლოებით; გამზირის პირზე მათ შორის სვეტნარია, შიგნით კი, გვერდით ფრთებში ორორი კიბის უჯრედი (კიდევ ორი შუანა ნაშვერშიც არის). ახლა კი ქაღალდზე ჩამოგეგმილებულ მოცულობებს შევეხოთ. წინიდან საკმაოდ მაღალ ნაცრისფერ ზეძირკველზე (შედმართის მიყოლებით ის დაბლდება — ჩვენგან ათვლით, — მარჯვნიდან მარცხნივ) ოთხსართულიანი ნაგებობაა შედგმული; აქეთ-იქით ყრუ რიზალიტებია, შუაში — ვიწრო სწორკუთხა სარკმლები დაცხრილული (ქვედა სართულებზე ისინი ერთიანია, მესამე-მეოთხეზე ორლიბიანი, პატარა სვეტებით გაყოფილი) შენეული ნაწილია, დიდი (სიმაღლით ორ სართულს გატოლებული) ფართოსაპირიანი შესასვლელითურთ, ზოლო მის წინ, როგორც ითქვა, დანახვაგებული სვეტებია ჩამწკრივებული — თითო კიდებზე და ოთხი დაწყვილებული მათ შორის; მესამე სართულის ძირში ჰორიზონტალურ გამყოფად კოზმიდან სამათე ნაწილის მთელ სიგრძეზე; მთავარი ნაწილის მესამე-მეოთხე სართულების რიზალიტებზე კი კოზმიდან ზეით-ქვეით

ზედაპირი ბრტყელი პილასტრებით ნაწვერდება — ქვემოთ სამი პილასტრია (კუთხეებსა და, მიახლოებით, ცენტრში)⁸, ზედაზე კი ორი (შუაში სვეტნარის მომიჯნავე ნაპირზე); სვეტების და ზედა პილასტრების თავზე ვიწრო ზოლია, მცირედ შევირილი ლავგარდანი, შემდგომ უფრო განიერი ზედაპირი (სადა რიზალიტებზე, რელიეფებით შეესებულ ფრზად ქცეული — სვეტნარის ასწვრივ; რელიეფები იყო სიმაღლით მესამე-მეოთხე სართულების ტოლი, რიზალიტების „შიდა“ ნახევრებზეც), შემდგომ ღონივრად გამოზიდული კარნიზი და, ბოლოს, შუა ნაწილის თავზე — ატიკის ყრუ „ზოლი“; კედლები მოოქროსფრო ტუფითაა შემოსილი, სვეტები — შუქი ნაცრისფერია. გვერდითი და ეზოს ფასადების კედლები მოყვითალო ბათეაშითაა გალესილი; პირველ-მეორე სართულების (უკან, ნიადაგის დონის ვარდნის გამო, ერთი სართული ემატება და ყველა შემადგენელიც ერთი განაყოფით ზევით იწევს, თუმცა გვერდითი მოცულობების ბოლო მესამედზე ზედა სართული გამოკლებულია და საფეხური ჩნდება) მანანწვერებელი ბრტყელი პილასტრები და ზომით მათი ტოლი ოთხკუთხა სვეტები მომრგვალებული ნაწილის ამავე სართულებს შემოვლებული გალერეისა, ასევე სარკმლების (მათი უმრავლესობა შეტყუებულია, გარდა მომრგვალებული მოცულობის საპირებიანი სარკმლებისა მეოთხე, ერთმანეთს მიჯრილი ღიობებისა — მესხეთე — მრგვალისა და მოწარჩობულის — სხენის სართულზე) გამყოფი იმავე პროპორციის „ბონკინტები“ აქაც მოოქროსფრო ტუფისაა.

ეზოს მხრიდან ცქერისა მთავარი გალერის ჰაეროვნებისა და ყრუ სიბრტყეების თანაფარდობა, სარკმელთა ღიობების ძირითად თანაბარი (შუაში მეოთხე სართულიდან გამეჩხერებული მწკრივები, სვეტების თუ სარკმელთა გამყოფების ერთმანეთის ასწვრივ განლაგებული „ბონკინტების“ ვერტიკალებია. მიუხედავად ღიობების ჭრილთა განსხვავებულობისა (მეტადრე მომრგვალებაზე) სურათი, იქნებ, ერთფეროვანიც გამოსულიყო (და ასეც ჩანს ნახაზზე) რომ არა სხვადასხვა სიბრტყეზე, შენეულ-გამონეულ, სხვადასხვა სიმაღლის სწორსა და მრგვალიზოვან ზედაპირზე მათი განთავსება; არსებითად, აქ

⁸ განაპირა მონაკვეთები, ნახაზით, ცოტათი ვიწროა, მაგრამ თვალის ამას ნაკლებად თუ აღიქვამს.

მოცულობათა პლასტიკაა წარმმართველი, იგია გამომსახველობის უპირველესი მატარებელიც. უპირატესი მნიშვნელობა კი, გინდა ქალაქისთვის, გინდა თავად შენობის რაობა-რაგვარობის გამოკვევად, ცხადია, გამზირისპირა ფასადს აქვს. ვგონებ, არ შეეცდები, თუ ვიტყვი, უმთავრესად აქ სვეტნარი და მასზე გადაყვანილი, თამარ აბაკელიას შესრულებული ბარელიეფებით შევსებული ფრიზი არისო⁹. ამას, ვფიქრობ, ფერთა შეპირისპირება (მუქ-ნაცრისფერი და თეთრი მოოქროსფროსთან) და მომეტებული მოცულობა — თუ კი პილასტრები შეერთებულია და შორიდან ჭერეტისას თუ არ ერწყმის, ნაკლებადლა გამოეყოფა კედლებს, სვეტები გამოკვეთილად სამგანზომილებიანი — და ფრიზის გამოსახულებათა ამონეე-ჩანევით „დატალღული“ ზედაპირი (რიზალიტებზე მის გაგრძელებაზე სადა, ტუფით მოცემული სიბრტყეა) აპირობებს. ადრე ამ კომპოზიციას, კარედის ფრთხილეთი ემატებოდა ვკერდით ფრთებზე, ზევით მოქცეული, იაკობ ნიკოლაძის (და არა თ. აბაკელიას, როგორც წამდაუნუმ წერენ და ამბობენ ახლანდელი ფურნალისტები) ნახელავი ჰორელიეფებიც. არ შემიძლია არ აღვნიშნო ერთი თითქოსდა „წერილობანი“, რომელიც, ჩემის ფიქრით, მრავლისმთქმელია ხუროთმოძღვრული მონაფიქრის ზემინვენი-თობის დასახებად — აღწერისას ითქვა, რომ განსხვავებით რიზალიტების ქვედა ნახევრისგან, ზედას არ აქვს კუთხის მომნიშვნელი პილასტრი — კედლის კიდე, ამგვარად „მოშიშვლებულია“, ამის გამო კი — „შესუსტებულიც“ და თვალის იმამსვე პილასტრებით საზღვარდებულ შიდა ნახევარზე გადადის — დღესაც კი, როდესაც აქ მოცემენტებული ითხკუთხედის მეტი არა არის კი. კიდევ ერთი: ჰორელიეფების ქვემოთ ფასადი ერთი საფეხურითაა შეწეული, რის გამოც პილასტრი კედლის სიბრტყეზე კი არ ძევს, ამოზიდულ ზოლზე. ამის მეოხებით, ერთი მხრივ, კუთხეებს მოცულობითობა ემატება და ისინი უფრო სტრუქტურულად, მზიდად გამოიყურება; მეორე მხრივ — ზევით ამოზიდულს ქვეითი შეღრმავებული ზედაპირი პასუხობს, რაც ერთგვარ შეწინასწორებას იძლევა. ამ მარტივი ხერხით ეს არეებიც შუანა კომპოზიციას შეენანევრება, დანარჩენი სიბრტყეები კი ერთგვარ ფონად განეფინება. შუა ნაწი-

ლის სარკმლებიანი კედელიც კი სახეებით მეორეხარისხოვანია; მართალია, სვეტნარს ის ძალიან დაცილებული არ არის, თვალს კი არ იტაცებს; განიერ ჩარჩოში მოქცეულ ვეება კარს თუ ახედავს კაცი, მაგრამ სვეტებს მტკიცეობას ისე ვერ გაუწევს. ყურადღებამისაქცევია თავად ამ საბჯენების გადაწყვეტა — ისინი, როგორც უკვე ვიცით, მრავალნახნაგაა, არც მრგვალი, არც კანელურებით დაღარული, როგორც ანტიკურ ორდერებს შეშვენის. ალბათ, ამიტომაცაა ისინი შორეულად ოშკის, იშხნის, ან ტბეთის ბურჯებს რომ მოგაგონებთ. თავი და თავი აქ სვეტების შეტყუება და მასშტაბია. თავისთავად ტანწერლი, დაწყველებიას ისინი საკმაოდ ძლიერ „სხეულად“ იკრება, რომლის სიღონიერეს მათი სიმაღლე უსვამს ხაზს და, როგორც აღინიშნა, დანარჩენი შემადგენლების სიბრტყითობა. რომ საქმე სწორად ესაა, შეწყვილებული სვეტების სხვა მაგალითებთან შედარება გვეუბნება. მე ვერ ვიპოვე ასეთი თანავარდობის, სვეტთა რამდენიმე სართლის მთელ სიმაღლეზე აწვდენის მაგალითი — სამაგიეროდ, მაგ., ქრისტოფერ რენის ლონდონის წმ. პავლეს ტაძრის პორტიკზე ისინი ორსართულადაა ერთმანეთზე შედგმული, რომელთაგან ქვედა უფრო განიერია, ზედა კი ფრონტონით სრულდება, რაც მსუბუქი ზესვლის შთაბეჭდილებას იძლევა (სურ. 6). ყველაზე მრავლისმეტყველი, ალბათ, კლოდ პერროს სახელგანთქმულ ლუერის კოლონადასთან ისე შეპირისპირებაა — ისიც ამჟამად მონუმენტურია, იქაც სვეტნარი მუქფერია, მის უკან კი ბაცი კედელი იხილვება. მაგრამ ორი სართლის მომცველი „კოლოსალური ორდერი“ მაღალ ქვედა სართულზე დგას, კარის თავზე კი სვეტები განიგან იწევს, ფართო მალს — შესაბამისად, მახვილს, — წარმოქმნის და ზემოთ ფრონტონით ედგმის; სვეტებს უკან პლასტიკურად მორთული სარკმლებიც გამოსჩანს (სურ. 7). „იმელის“ კარს, როგორც ვნახეთ, სვეტნარი „ანგარიშს არ უწევს“, მას სვეტები ფორმალურად კი აჩარჩოებს, ხოლო თვითონ სვეტნარისთვის ეს „რიგითი“ მალია, კარი მასში ისევე იწერება, როგორც სხვა დიობები; ასე რომ, თუ კ. პერრო სვეტებს მთლიანად შენობას უქვემდებარებს — ზემოთ ატანილთა, შესასვლელის ხაზგასმითაც, მის მიღმა საკმაოდ ამოზიდულად კვეთილი მორთულობის განთავსებითაც, ა. შრუსკეის სვეტნარი ერთმნიშვნელო-

⁹ შრ.: 6. ჯანბერიძე, დასა. ნაშრ., გვ. 198.

ნად პირველობს, მას ძალზე ნაკლებად ეცილება მნიშვნელოვნებას არსებრივად ბრტყელი კედელი, რომელზედაც პორტალია რამ აქცენტი, ზედა სართულების „ბონკინტა“ კაპიტლები კი სიშორიდან არ განიჩნევა და პლასტიკა არც პილასტრებს შემოაქვს¹⁰. ვფიქრობ, სწორედ აქედანაა ძალის განცდა, რასაც აღძრავს „იმელის“ სვეტების და ნაკლებად სხვა მაგალითების, თუნდაც ლუერის ფასადის ხილვა.

არ შეიძლება მცირე ხნით არ შეეჩერდეთ ცალკეული ფორმების დამუშავებაზე. ჩვენ უკვე დავინახეთ, რომ თითქოსდა ანტიკურ-კლასიციზმური ყაიადის სვეტები სინამდვილეში სხვაგვარი ყოფილა. ეს მართო მათზე როდი თქმის. თვალის ერთი შევლებით ისინი, მაგ., კორინთული სვეტის-თავებით ჩანს დაბოლოებული, დაკვირვებისას კისულ სხვარამ აღმოჩნდება. აკანთის ფოთლების ნაცვლად ისინი X-XI საუკუნეების ჩვენ ტაძრებში ცნობილი პალმეტების მწკრივების გარდანასახი, მათ თავზე კი ადრეკრისტიანული, თუგინდ ბიზანტიის სიონის კაპიტლებიდან თვალისთვის ნაცნობი „მცენარეების“ მინაგანი სახეებია¹¹. ახლა ფასადის გამოყოფ სალტეს და მთავარი კარის ჩარჩოს დავაკვირდეთ — ერთი შეხედვით ის იონიკებისგანაა „ასხმული“, ნამდვილად კი მასზე იმგვარი ბადროსებრი „ლილება“ ჩანყობილი, როგორც, ვთქვათ, წრომის ტაძრის თავსართზე¹². ასე რომ, აქაც თავისებური „კითომ-კლასიციზმი“ გვაქვს. იმ დროს საბჭოეთში უნივერსალურად და ერთადერთ „სწორ არქიტექტურულ ენად“ აღიარებული ორდერული სისტემის „ეროვნულ ფორმასთან“ ასე შეგუების შედეგს, ალბათ, ეკლექტურს ვერ დავარქმევთ. შუასაუკუნოვანი ქართული ტაძარმშენებლობისთვის ჩვეული სა-

ხეები ისეა ჩართული ანტიკურ-ახალეროპულ სქემაში, რომ მათ შორის შეუთავსებლობა არ ნარმოიშვება, არც რომელიმე მათგანის რაობა ილახება უხეშად. პალმეტისებრი ფოთლების კი, რომლებიც, როგორც ნესი, სიბრტყეზეა ჩარიგებული, აქაც სწორ ნახანაგებზე თავსდება და სიმრგვალეს ასეთნაირად ეგუება. ვფიქრობ, საგანგებო მითითების გარეშეც ნათელია: მოსართავები შენობაზე საკმაოდ მომჭირნედა ნახმარი¹³ და განსაზღვრება „მეორეხარისხოვანიც“ კი მეტის-მეტო იქნება; ამასთან ისინი ნაგებობის აღნაგობის გამოშკევითა და პილასტრებზეც კი, თუ ნამდვილად დარგებს არ ემთხვევა კედელ, შიგნით არსებულთა ანასახი მინცაა. არა მგონია, მეტის-მეტი იყოს ვთქვათ, რომ მთავარი ფასადის სვეტნარიანი მონაკვეთის გამოკლებით, ნამძლოლი აქ მოცულობათა შეხამება და მათი ლიობებით გახსნა. თავისთავად უკანასკნელნიც საგულისხმოა — ერთგან, უკანა მომრგვალების მეხუთე სართულზე, თუ მას აქეთ-იქით მომდგარ კედლის მონაკვეთებზე თითქმის რომ სრული „ზოლოვანი“ სარკმლებია¹⁴, „მოდერნული“ არქიტექტურის ნიშნად მიჩნეული; დანარჩენი ლიობებიც, რაკი ვერტიკალით გაყოფილთ მათ ერთ ხერელობად ვხედავთ, მეტ-ნაკლებად განში ნასულად იკითხება, ეს კი მათ თარაზულ მწკრივებად „შეზრდას“ მოგვარვენებს. შესაბამისად, არც თუ ჩვეულებრივი „კლასიციზმი“ გვეჩონია და სრული საფუძველი ბიბლიკეუა გავისენერთ: ა. შჩუსელი — ასევე მისი თბილისელი რწმუნებული ნ. სვეეროვიც! — უახლეს არქიტექტურასთან მწყრალად სულაც არ ყოფილან: პირველი, მოგესენებათ, ავტორია ვ. ლენინის მაგზოლუემის და, თუნდაც ბათუმს ადრე „ინტურისტად“ ნოდებული სასტუმროს¹⁵, მეორე კი თბილისს, 9 აპრილის ქუჩაზე მდებარე

¹⁰ მე ისინი მხოლოდ მას შემდეგ შევინძე, რაც ნახაზზე „ამოვიცანი“.

¹¹ სვეტისთავები, მათი უმრავი ნაირსახეობით, ანტიკურ-თუ შუასაუკუნოვანი ელემენტების გარდაქმნითა და დანახერება-კვლავშერთებით შექმნილი, 1930-1950-იანი წლების ჩვენ არქიტექტურის ერთი გამოჩრეული თემათაგანია — განსაკუთრებული მრავალფეროვნება, ამ შხრივ, არჩულ ქურდიანთან შეიძლება ენახით. გვერვნება, როგორც ჩვენ კომპოზიტორებს ხალხური სიმღერების პარამნიული სვეტის შეგებას აძლევდა თითქოს, დაბაზულ-სავალდებულო მაჟორ-მინორის სისტემიდან გამოსავალს თავაზობდა, აქაც ძველი ხელოვნება აპარაგებს აძლევდა ქართველი არქიტექტორების ათასნაირად შეზღუდულ წარმოსახვას. ვგონებ, ეს საკითხი დაკვირებდა და შესწავლად ღირს.

¹² Г. Н. Чубинашвили, *Цроли*, М., 1969, ნახ. გვ. 37-ზე, ტაბ. 73.

¹³ შდრ. ნ. ჯანბერიძე, *დასახ. ნაშრ*, გვ. 202.

¹⁴ საქმე ისაა, რომ მთავარი მოცულობის ამ სამთავნილზე შუაკედლები, თან სვეტისთავადგამული, „ბონკინტებისგან“ განსხვავებულად არ ჩანს და ლიობებს ერთმანეთთან უფრო აკავშირებს, ვიდრე აშორიორებს მათ. ტექტონიკას არ ეწინააღმდეგება, მაგრამ სხეებზე უფრო „დეკორად“ გამოიშობრება გვერდიით ფოთების უკანა ფასადის მეორე-მესამე სართულის კუთხეებსა და შუაში აყოლებული პილასტრები.

¹⁵ ეს, როგორც ვაარკვია ქ-მა მიაი მინამ (მისი ნაშრომი სასტამბოდ მზადდება), იმის ნიშანია, რომ ეს შენობაც, ისევე როგორც „იმელი“ ე.წ. „პოსტკონსტრუქტივიზმის“ ნიმუშია. ამ შენობაზეც, სხვათა შორის, ბრტყელი პილასტრები არის მოშველიებული.

ადმინისტრაციული შენობისა, თან ორი უკანასკნელი, ალბათ, საქართველოში კონსტრუქტივიზმ-ფუნქციონალიზმის საუკეთესო ნაგებობანია. ვერც იმას ვიტყვი, კლასიციზტურ-„ისტორისტული“ ელემენტები უბრალოდ უცხო „შესამოსელი“ იყოს, „მოდერნული“ ნაგებობის ტანზე უაზროდ შემოცმული, უგემური მინამატი — მათი მეტი წილი, ეს უკვე ითქვას, ტექტონიკური ლოგიკის გამოჩენია¹⁶, აი რუსთაველის გამზირზე გამოშვებული კედლის ძირითადი შემადგენელი კი, ვგონებ, ხუროთმოძღვრული მეთაფორა და შენობის სახვითი განმარტება უნდა იყოს.

3. ზედმადარისგან განსხვავებით, არ ვარ დარწმუნებული, რომ ხუროთმოძღვრება, მხატვრობა-ქანდაკებასავე, გამოსახვის ხელოვნება იყოს, რომ მისი ქმნილება ნაწერივით, გინდა ნახატით ვაბმულ, რაციონალურ თხრობად ნაიკითხვობდეს, რისთვისაც ყოველი შემადგენელი შენობისა რამ ნიშანი უნდა იყოს, ცხადია, საკმარისად ცალსახაც. მეორე მხრივ, არქიტექტურული ფორმა, ჩემის აზრით, „მეტყველია“, რაკილა მისი შეფარდებანი თუ დამუშავების ხასიათი განსაზღვრულ შთაბეჭდილებას გვიტოვებს და სახე-ხატებასაც გამოიხმობს. ვუნცი, რა თქმა უნდა, ე.წ. „ხელოვნების ენა“ სიტყვიერზე მეტად „საყოველთაო“ რომ არ არის — სხვადასხვა დროსა და ადგილას არა მხოლოდ განსხვავებულად მხილდნენ, აღიქვამდნენ და აღიქვამენ კიდევ. მხედველობითი თუ სმენითი ჩვევები აყალიბებს ჩვენს დამოკიდებულებას ახალი აღსაქმელისადმი — ვგონებ, აქ დიმი. უზნაძის „განწყობის“ მსგავსი რამ მოქმედებს, — და გვეხმარება ან ხელს გვიშლის ის „დავინახით“ ან „გავიგონით“¹⁷; ამიტომ

მაცაა, ხელოვნებასთან ურთიერთობისასაც მუდამ როდი „გვახსენან თვალნი ხედავად და ყურნი სმენად.“ და მაინც, ყველამ ვიცით, საქმე მთლად უშიშროდ რომ არ არის. ჯერ ერთი, არის ფორმისმიერი თვისებები, როგორცაა, მაგ., დიდი და პატარა, განთხმულ-განიერი და აწონილ-ვიწრო, რომენიც, ჩვეულებათა და მსოფლმხედველობათა შესაბამისად შეიძლება ვინ მოიწონებს და ვინ არა, დახასიათება კი ყველას ერთგვარი გამოუვა. ჩვენს შემთხვევაში, თანაცვე, არც დროითი თუ კულტურული დაცილება იმდენად დიდი, დღევანდელთათვის განსახილველი ნაგებობის „მეტყველება“ სულ უცხო ხლი იყოს. მკითხველი უთუოდ უკვე მიხვდებოდა, „იმელში“ ამგვარი „ლია“ გამოშახველობის მქონედ შუა სვეტნარი რომ მეგულება. ის, ზემოთაც მოგახსენეთ, ძალის, ძალმოხილების გამოშახველია. შენობის აგების დროის გათვალისწინებით, არც ისაა დიდი საიდუმლო, ვისი და რისია ეს ძალა. როგორც ვიცით, 1930-იანი წლების შუახანა — მეორე ნახევარში, თბილისის იმჟამინდელ შუაგულში, რუსთაველის გამზირზე ორი დიდი მშენებლობა წარმოებდა — ერთი „იმელისა“, მეორე კი — ე.წ. „მთავრობის სახლისა“ (შემდგომ საქართველოს პარლამენტის). მათი მასშტაბიც კი გარდატეხის მომასწავებელი იყო — ის თვალსაჩინოდ გაზრდილია მანამდელთან შედარებით. ვერ იტყვის კაცი, ეს მოვლენა სულ შეუმზადებელი იყო — ზომათა, უწინარესად სართულიანობის ზრდა XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოკიდებული, აქ სულ მიმდინარეობდა — შევხედით პროსპექტზე, მის ლუნ მხარეზე ჯერაც შემორჩენილ ორსართულიან სახლებს, და, თუნდაც, სასტუმრო „მაჟესტიკს“ (ახლა —

ნოს განხრით — ცნობილი პროფესორის, ოდესღაც გრავლეტოლსტოს თანამოსაუბრის ალექსანდრე გოლდენევიჩის კლასში. ერთხელ ერთ-ერთმა მოწაფემ (ჩემზე თავად ქ-მა ნორამაც) გაკეთილზე ხ. პროფესორის ერთ-ერთი ნაწარმოები მოიტანა; გარკვეული დროის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ მუსიკის ნაწილს ის სხვა გასაღებში უკრავდა, რასაც ა. გოლდენევიჩის განაგრებული შეძახილი მოჰყვა, ხომ ვაბობ, რაც გინდა დაუკარი, ამას მნიშვნელობა არა აქვს. საგულსხმაო, რომ მომდევნო იაობების „ჟურისივის“ (ე.ი. ბგერითი ნარმოსახვისთვის) ხ. პროფესორის მუსიკის პარმონიული თუ მელოდიური სვლედასაგებობის და ვერ-შენაცვლებადია, თუმც მუცდომი წინა საუკუნეების ვეროპულ მუსიკაში უფრო იოლი ამოსაცნობია, თან, ვთქვათ, ე.ა. მოცარტთან უფრო ადვილია ვიდრე, მაგ., რ. ვაგნერთან ან ი. ბრამსთან — რაკი თანდთან კლებულობს მუსიკალური ქსოვილის „გამჭვირვალება“.

¹⁶ არქიტექტურა თითქოს მისდევსო ჩ. ჩუბინაშვილის მიერ 1936 წელს, მის ვახსურებულ მოხსენებაში „ქართული არქიტექტურის გზები“ ნაშრომებულ დებულებას... „თანამედროვე არქიტექტურას საფუძვლად უნდა დაედოს... მოცულობითი მასების „კონსტრუქციული კოლონი“... [რის] შედეგია, ბუნებრივია, სწორკუთხედა და კვადრატს მიახლოება... თითქოს... უნდა მოეყოლებინა შენობების მოპირკეთებას კვით... შესაძლებელი, სასურველიც გახლავთ ქვაზე ორნამენტული კვეთილობის გამოყენება შენობის არქიტექტურული ფორმების მახვილის დასასმელად და მათ მოსარ-თადაც.“ (Пути грузинской архитектуры, *Вопросы...*, т. 2, გვ. 34).

¹⁷ „განწყობისმიერი“ ვერ-აღქმის ასეთი სახალისო მაგალითიც დამამახსოვრდა: კომპოზიტორი და პიანისტი დიმიტრი რაქვანიშვილი 1940-იანი წლების ბოლოს მოსკოვის კონსერვატორიაში, ასპირანტურაში სწავლობდა, ფორტიპიო-

„Mariotti-ი) თუ საქართველოს სახ. მუზეუმს¹⁸ და ეს ერთმნიშვნელოვანი გახდება; ამისვე მაჩვენებელია დაშენებით სახლების ამაღლება — რაც არა მარტო აქ კეთდებოდა და არა მარტო მაშინ; თუმცა, უნდა იქვეყნას, რომ ამ მოვლეთის თბილისსა თუ, გენგებთ ბათუმზე (სადაც სიმაღლის მომატებას თვალი 1910-იანი წლებიდან გაედევნება) გავლენა, მათ იერზე მისი დადებითი თუ უარყოფითი ზემოქმედება კვლავ განუბჭობელია. ასე თუ ისე, ეს ორი ნაგებობა, ორთავ უშუალოდ 1921 წელს ჩვენში დამყარებულ რუსულ-საბჭოურ ხელისუფლებასთან დაკავშირებული, მაინც, ასე ვთქვათ, „მოწუნებული“ სხვაგვარი ხარისხის შემოტანის იყო — მათ გვერდით შოთა რუსთაველის სახ. თეატრიც „სუსტია“, ოპერისა, იგივე „მაყესტაკიც“ და საქართველოს სახ. მუზეუმიც; უკანასკნელთ ერთდროულად სიგრძეც დიდი აქვს და აზიდულობაც, არც ცენტრი აქვს გამოკვეთილი, რის გამოც ისინი, უწინარესად, მოშენების ნაწილად იქცევა, ამიტომ კი თავისთავად მსხვილად ნაკლებად ჩანს. იმდროინდელი ცხოვრების მთლიანობაში ამის აზრი ნათელზე-ნათელი იყო — რუსეთიდან ჩვენგებური რევოლუციონერ — „მეუმრავლესებენ“ (ასე თარგმნიდნენ ზოგჯერ „многочислен“) ხელშეწყობით შემოტანის (თუ — შემოყვანის) საზოგადოებრივი წყობა წინააღმდეგობა, ის მოვიდა და დამკვიდრდა და ამას ველარაფერი შეცვლის. გამარჯვებისა და დაუმარცხებლობის ფორმისმიერად „გამოთქმულ“ იდეას „იმელის“ წინა ფასადზე არაორაზროვნად საუყებური რელიეფები „ყვება“. რისაღივების პორელიფზედაც და ფირზეც მარცხნივ უფრო „მშრომელი მასების“ ბრძოლა, მარჯვნივ მათი თავგანწირვის შედეგი გამოისახება, ზევით უცხადესად, შენება — მოსავლის აღებით გადმოცემული, „სათქმელი“, ამდენად, ასეთ წინადადებად შეიძლება დაეწეროს: „მოვედით, დავამარცხეთ, გაგაბედნიერეთ“. ისიცაა აღსანიშნი, რომ დღეს ხუროთმოძღვრებაში ჩადებული „ძალის ექსპრესიაცა“ და მისი სახვითი „ახსნაც“ შესუსტებული და ნაკლებია. პირველი „დარტყმა“ „იმელს“ 1970-იან წლებში მის გვერდით ფოსტის შენობამ მიაყენა. ბ-ნ ლევან რჩეულიძემ ეს ასე გამოუთქვამს: „..... კავშირ-

გაბმულობის სახლის ავტორს ძალიან უნდოდა მთავარი ფოსტის „იმელის“ შენობასთან ერთ ან-სამბლზე გაერთიანება... მოუსადაგა კიდევ მისი ფორმები 1938 წელს ახლავ მუსევეის შენობას, ასე რომ, რუსთაველზე ახლა ერთმანეთის გვერდით ორო „ლონიერი“ სახლი დგას... [არქიტექტორი] „მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტს“ დამორჩილდა, მაგრამ „ივერია“ გადააიწყდა — ეს გამჭვირვალე, მსუბუქი „ყუთი“... ახლა ფოსტა და „იმელი“ ერთ ხმაში უბრძანებენ „ივერიას“, დაგვეპარგა აქედან, გადავარდი მტკვარშიო...“¹⁹. მართლაცადა, ლადო ალექსი-მესხიშვილის მონაფიქრიდან თუ აოგვალთ, ის ნამდვილად „ხმის შემწყობია“. მაგრამ თუ „იმელის“ მანამდელ და ახლანდელ მდგომარეობას შევადარებთ, ხომ ცხადია, მისთვის სასიკეთო რომ ვერ იქნებოდა მის გვერდით მისებრ „ლონიერი“, მისებრვე „ომხიანად“ მოლაღად შენობის ნაშთი. პირვანდელი ვითარება თუ გინდათ წარმოადგინოთ, ქუჩის მიმორდაპირე მხარეს უნდა დადგეთ და მხოლოდ „იმელის“ მარჯვნივ მდგომ ყოფ. კადეტთა კორპუსს (ახლა ზურაბ წერეთლის მუზეუმს) უნდა უყუროთ. შეუძლებელი მგონია იმის ვერ-შემჩნევა, როგორ „ჯახნის“ მას, ბატონობს კიდევაც მასზე ა. შრუტევის ნაგებობა, მარცხნივ გახედვისას ამის მსგავსი აღარაფერია, ადრე კი ფოსტის ადგალზე „თბილისური“ სამსახურული სახლი იდგა, კუთხეზე მსუბუქი, შეკიდული ლითონის აივნებით, ასევე „იმელის“ მიერ „დამორჩილებული“. ამრიგად, ჩანაფიქრისმიერად უკანასკნელი დღევანდელზე ბევრად მეტად „ეძაღებოდა“ გარემოს, ბევრად უფრო „მთავრობდა“ და „პირველობდა“.

შემდგომი დანაკარგი შენობისა უკვე საქართველოს დამოუკიდებლობის ხანაზე მოდის — 1991 წლის ზაფხულში, საქართველოს დამოუკიდებლობის პარტიის“ წევრთა ჯგუფმა საგანგებო ასანებებაქიანი მანქანა მოუყენა „იმელს“ და მთელი დღე ჩაქუჩებით ლუნავდა ი. ნიკოლაძის რელიეფებს. ეს პარტია და მისი თავაკაცი, ბ-ნი

¹⁸ გ. გახაზარია, *ცრმელიანი სათავე, თბ.*, 2013, გვ. 87-88. ამგვარი მსჯელობა ბ-ნ ლეოსან მეც მხმენია და უნდა ითქვას, რომ 30 წლის მერე გახსენებისას ბ-მა გიორგი გახაზარია ჩინებულად შეინარჩუნა მისი ინტონაცია; ცოტათი სცილდება ბ-ნ ლეოსან არა აზრის, სიტყვათა შერჩევის შირი, შემდეგი წინადადება: „აი, ასე ვანდებ 30-იანი და 70-იანი წლების სტილში მსუბუქი, ნაზი და პაუროვანი ნი-იანი წლების ენა“. აქ მისი ლექსისასაც ნაკლებად ცნობ, კი-ლოსაც, 1960-იანების ასე შექმეცა მეზედმეტბა...

¹⁹ ბ-ნი ნ. ვანბერიძე სწორედ ამ უკანასკნელს მიიწვეს „იმელისთვის“ პრინციპული მნიშვნელობის მქონედ, მისი მასშტაბის შემაპრობებლად (დასახ. ნაშრ., გვ. 197).

ირაკლი წერეთელი მაშინდელ ხელისუფლებას დაპირისპირებული იყვნენ და მათი მოქმედება სრულიად თვითნებური იყო, რომელსავე სახელმწიფოებრივ ერთეულთან შეუთანხმებლად. ცხადია, პორელივეების ნაცვლად ცარიელი ზედაპირის გაჩენამ თვალნათლიობა მოაკლო შენობის, როგორც იტყვიან, „გზავნილს“, გარკვეულობა დაუკარგა მის პათეტიკას. გამოხდა ხანი და ორიოდ წლის წინათ შენობის მიწვრთვებისას, სადაც ამასობაში, 1992-1995 წლებში „თბილისის ომის“ შემდეგ უსახლკაროდ დარჩენილი საქართველოს პარლამენტი იყო დაზიანებული, მეორე კი თორმეტობდ წელი — საკონსტიტუციო სასამართლო თუ ცენტრალური საარჩევნო კომისია, თ. აბაკელიას ფრიზზე ამოკოდეს ჯგუფური კომპოზიციების გამოყოფად მოქცეული მარქსიზმის „კლასიკოსებისა“ და „ბელადების“ (კარლ მარქსი, ფრიდრიხ ენგელსი, ვლადიმირ ლენინი, ოსებ სტალინი) პროფილი. რასაკვირველია, ახლა ძნელად თუ გამოიცნობა, რის გამო დარაზმულანი საომრად თუ რისთვის შრომობენ აქ გამოქანდაკებული ქალ-ვაჟნი. გასაგებია, ოდინდელ შემქმნელთა ჩანაფიქრისთვის ყველა ეს ცვლილება საზარალო რომაა; ისიც, რომ ქართული ქანდაკების ერთი ეტაპისთვის დამახასიათებელი და ხელოვანთათვის დიდმნიშვნელოვანი²⁰ ნაწარმოებების განადგურება თუ დაზიანება ვერც ხელოვნების მკვლევართ ანდა მოყვარულთ გაახარებს. მეორე მხრივ, ყველა ამ ქმედებას რაღაც მიზეზი უნდა ჰქონდეს, რაღაც გამომწვევი; მათ მიმართ საზოგადოების დამოკიდებულებაც არის სათვალავში ჩასაგდები, ამდენად კი, გასარკვევია რა კუთხით უნდა მივუდგეთ მათ და სამომავლოდ რა ვისურვოთ.

საამისოდ მოგვიწევს არცთუ შორეულ საბჭოურ წარსულს მივიქცეთ. რა ადგილი ჰქონდა „იმელს“ იმდროინდელი ქალაქისა თუ ქვეყნის ცხოვრებაში? ჩვენ ვნახეთ არქიტექტურისმცოდნეობითი შეფასება, მისი ღირსებების მჩენი

— იგი ღირშესანიშნავია, როგორც საქართველოში პირველი მაგალითი საგანგებოდ, ასე თუ ისე ჰუმანიტარული, და, ასე თუ ისე კვლევითი დანერგებულების, ფუნქციურად მაღალ დონეზე მოგვარებული და თანაც, მაღალმხატვრულად მოფიქრებულ-შესრულებული შენობისა. ეს — ერთი მხარეა და აქ სადაო არა არის რა. იყო კი — მეორეც. ოლონდ: ახლა უკვე, უნებურად საკუთარ მებსიერებას უნდა დავენდო, რადგან მცირედი იმედიც არ მაქვს, სადმე რაიმე დამადასტურებელი თანადროული ნაწერი არსებობდეს, მოგვიანებით დანერვილი კი, თუ არის კიდევც, აუცილებლად გაცალმხრიველი იქნება. ვეცდები ჩემი გასხვებული რაც შეიძლება ხელშეახები იყოს, ერთი კია მინც წინდანი აღსანიშნი — რაც უნდა ვთქვა, ეს ვერ იქნება ყველას მოგონება; ცხადია ხომ — ისტორია, როგორც ხდომილებათა თანმიმდევრობა კია ობიექტური, შეიძლება იმასაც მივალწით, მათ შორის კავშირები ობიექტივირებულად ნათელვყოთ. მაგრამ ისტორია ვითარცა განცდილი თუ თანა-განცდილი ნამყო სინამდვილე, ღირებულებათა განსაზღვრულ ცხრილს შეფარებული, გარდუვალად ვილაცის ცნობიერებაში არსებობს და მისი პიროვნული მახასიათებლების თუ მისი საზოგადოებრივი გარემოცვის ზემოქმედებითაა შეფერილი. არა მგონია, ყველა ხედვა თანაბარღირებული იყოს, მომხდარის თანაბარი სიმართლით წარმოქმნი, ოლონდ ყოველი მათგანი აუცილებლად ნაწილობრივი კია. პირადად ჩემი თვალსაწიერი იმ წრითაა შემოფარგლული, რომლისთვისაც „იმელის“ ნაუწყები — „დავა-მარცხეთო“, ჟღერდა როგორც „დაგამარცხეთ“, სოციალურადაც და ეროვნულადაც. თუ თავს უფლება მივცი საკუთარი განაცადი ისტორიულ განხილვაში შემოვიტანო, იმიტომ მხოლოდ, რომ ჩემი ბავშვობა-ყრმობა-ახალგაზრდობის სივრცე ერთი შემადგენელთაგანი იყო იმ შრისა, რომლის წყალობით უკან ხედვისას არა მარტო მოღალატეებს, ჯალათებსა და ტყუილს ვპოულობთ, არამედ ზნეობრივ სიმალესაც და ძარღვიან შემოქმედებასაც. ამასთან, კიდევ ერთხელ უნდა მოუწოდო სიფრთხილისკენ ყველას, ვინც საბჭოთა სამოცდაათწლეულზე წერს და უზნობს — მოერიდეთ შავისა და თეთრის შეჯახებას. წუთისოვლიანი ხომ მუდამ და ყოველგან „აჭრელია“, არ კი მგონია, ოდესმე და სადმე არსებულიყო ამ-

13

²⁰ ი. ნიკოლაძის ასე მონუმენტური სხვა ნამუშევარი არ შემოგვრჩენია — უფრო ადრიდან, 1920-იანი თუ 1930-იანი წლებიდან აღარ ჩანს ე.წ. „ფილისის წრის“ (Филиссисский кружок) (მერე აქ საბჭოთა არმიის ე.წ. „ოფიცერთა სახლი“ განთავსდა, ახლა კი ანსამბლ „ერისონის“ ბინაა) შენობის ფუნქციონებისთვის განკუთვნილი ქანდაკებები; 1938 წლის აულიათ 1925 წ-ს დადგმული მისი ჯგუფური ქანდაკება — ს. ტერ-პეტროსიანის (კამოს) ძეგლი (ბ. ქუთათელაძე, თბილისის ქანდაკება, თბ., 2013, გვ. 43).

ნაირი სინამდვილე სადაც სიტყვა და საქმე არათუ აცდენილი, ურთიერთსანინააღმდეგო იყო. მომავალ მკვლევართა საბედნიეროდ მოქმედებათა და განცხადებათა არათანმიმდევრულობა ერთი, და ხანგამოშვებით ამოხეთქილი აბსურდულობა²¹, მეორე მხრივ, შეიძლება ადამიანს იმ რეალობის ამოცნობაში დაეხმაროს. და მაინც, შემსწავლელს თვალი და ყური ნივთიერ-ბილულისა თუ ნათქვამის მიღმა შემალულ ნამდვილ ფიქრისა და მიზანსწრაფვა უნდა ჰქონდეს მიპყრობილი. ისიც არაფერი, თუ რომელიმე ვერაფერი საქები კაცის უცებ დიდ სასიკეთო საქმეს წააშველებს ხელს — მაგ., ლავრენტი ბერია გაახსენებებს დიმიტრი შვეარდნაძეს (რომელსაც სამ წელიწადში გააქრობს!) ხელოვნების მუხუქმს — ბოლოს და ბოლოს, ტირანების „ხუმტურიაანობა“ არავის აკვირვებს. გაცილებით მძიმეა ვინმე ყოველნაირად პატივსაცემ პირთან ვისიმე ან რისიმე დაკრულვას ან, პირიქით, ქებათა-ქებას გადააწყვედ, რომელიც გერჩივებოდა გარეწარსაც არ წამოსცდენოდა. პირველი, რაც ასეთ დროს აზრად მოგვდის, შიშმა წამოაროშინაო. რატომაც არა, მას დიახაც ბევრი რამ ძალუქს — გაზოგონია, მაგ., რომ ერთი ყველაზე კეთილშობილი ქალბატონი, ვინც მცნობია, იძულებული შეიქნა რაღაც კრებაზე დაპატიმრებული მუელღლე უარეყო; განყენებულად ვერაფერი მოსაწონი საქციელია, სამართლები კი, აი რა არის — ესღა შეეძლო მას ეცადა, რათა სულ მთლად არ დაობლებულიყო მისი რამდენიმე წლის შვილი და — იმჯერად ხერხმა გაჭრა... ამავე დროს, შიში, როგორც სტალინური ხანის ადამიანთა ცხოვრების ლამისაა ერთადერთი წარმმართველი — უსაშველო დადაჭარბებაა. კი ბატონო, ისიც ყოფილა, დაჭერილის ოჯახის წევრს ქუჩაში არ მისაღებთან, მაგანთ რეპრესირებულის სახლიდან ფეხი ამოუკვეთათა და ა.შ. ამასთან ერთად კი პირადად მე მხოლოდ ორ ქართველ კაცზე მსმენია, ახლობლის შვილებს კარი არ გაუღესო და ისიც ხომ მოწმობს რაღაცას, რამდენ ძალზე მწვავე ანექლოტს ყვებოდნენ მაშინ²²; და, სხვათა შორის,

არც აკრძალული „ცისფერყანწლების“ ლექსების ნაკითხვას ერიდებოდნენ. იმ დროს, მეტადრე 1936-1938 წლების უშიშროების ვითარებისადმი ცნობიერი ქართველობის მიდგომის გასაგებად, ვფიქრობ, ისევე ბ-ნი ლ. რჩეულიშვილი დაგვემარება. ერთხელ ან განსვენებულ ნინო ზაალიშვილს, უკვე 1970-იან წლებში მისთვის უკითხავს, „როგორ ცხოვრობდნენ მისი თაობის ასაღვაზრდები [19]30-იან წლებში, როგორ უძლებდნენ რეჟიმის წნებს“-ო. ბატონ ლეოს უპასუხია, „დღისათ დიდი ენთუზიაზმით სწავლობდნენ და შრომობდნენ, ღამით კი შიშით ელოდებოდნენ კარზე დაკაკუნებას და ციხეში წაყვანას“²³. მსგავსი რამ არაერთხელ, მათ შორის მამარქიშვილს (მაშინ იგი 11-13 წლისა იყო) მსმენია. და ცხადია — ის ადამიანები, რომელნიც, დიდიან-პატარაიანად თავთავიანთ საწოლებში, თვალდახუჭულნი (ახლობლები ხომ არ უნდა შეენუხებიანთ!) ელოდნენ იმ უამს, ხანამ მათ სადარბაზოსთან გაუჭრებლად ჩაირახრახებდა დამპატიმრებელთა „შავ ყორნად“ წოდებული მანქანა, ან გათვლიდნენ, მათი „შემოვლისთვის“ განკუთვნილ დროს, დიდიდან შუალაქმდე ვულფადებით ასწავლიდნენ, მკურნალობდნენ, მღეროდნენ, იკვლევდნენ, აშენებდნენ და ა.შ. და ა.შ. მათი მხნეობის მოწმობად, მგონი, ისიც უნდა კმაროდეს, რაოდენ ხალისიანად გვიღიმიან ისინი საოჯახო ალბომებიდან... ყოველთვის ანგარიშგასანეგია შემდეგი შესაძლებლობანიც: ა. ყოვლად წესიერი ადამიანი ბოლშევიზმის გულწრფელი მოტრფიალეა — ასეთები ცოტანი იყვნენ, მაგრამ ხომ იყვნენ, ასე თუ ისე; ბ. ზოგადი სოციალისტური თუ ეგალიტარისტული, სულაც მარქსისტული შეხედულებების გამზიარებელი, მიუხედავად ანტიბოლშევიკური განწყობილებისა, უფასებს კომუნისტებს „უბრალო ხალხისთვის“ ზრუნვას, სოციალური უზრუნველყოფის ღონისძიებებს (მართალია, ხარისხს თუ მოვიკითხავთ, ვერცთუ წარმატებულს) და ამიტომ შინაგანად ურიგდება მათ; ამიტომ მოდიოთ, ხელაღებით ლიტონ „კოლაბორაციონიზმად“ ნუ ჩაუვლელი ჩვენს მხატვრებს ასაღმშენებლობათა „უკვდამყოფელ“ ტილოებსა და გრაფიკულ ფურცლებს და თვით ვ.ლენინ-ი. სტალინ-ლ. ბერიას პორტრეტებიც კი დავით კაკაბაძის ცნობილი

²¹ ავიღოთ ასეთი ვასაოცარი სტრიქონები საბჭოთა კავშირის პიზნიდან — „Союз нерушимый республик свободных, / Сплотила навеки великая Русь“ — ნეტავ რაწარიად შეიძლება „თავისუფალი“ ქვეყნები რომელიღაც სხვამ „ურდევად“ და „საუკუნოდ“ შეუაროს?

²² აი, ერთი მათგანი, რაც მომავლად: „ეცხოვრობთ როგორც ტრამვაიში, ვინ ზის, ვინ მიტვივებს“ (Живем как в трамвае — одни сидят, другие трясутся).

²³ ნ. ზალიშვილი, გადასახლებულებიდან რეპრესირებულებამდე, კრ.-ში: „დაკარგული ისტორია. მესხიერება რეპრესირებული ქალების შესახებ“, თბ., 2012, გვ.389

„მიტიგზე“ შეიძლება არც იყოს მთლად გულს გარეთ მისატყუი; გ. „ხოტბით“ ლექსი, სიმღერა, სურათი, სამეცნიერო ნაშრომში ჩაბნეული ორი-ოც ქაინაური ხარკი შეიძლება იყოს, რალაციის თავისი საქმისა და ქვეყნისთვის მართლაც საჭიროს და სასარგებლოს გაკეთების ხელშეწყობის ან, სულაც, ხელის არ-შეშლის პირობა — ესეთებზე ხშირზე-ხშირია. დაუმტეთ ამას კიდევ, რომ საკამოდა ნამდვილი მედროვეებიც, რომელთა შორის მარტო უნიჭოები, უმაქნისები როდია; რომ მრავლად ასე ვთქვათ, „შერიული ტიპის“ ადამიანებიც; რომ დროთა განმავლობაში ადამიანები აზრს იცვლიდნენ და, შესაბამისად, რომელიმე ერთი ჯგუფიდან მეორეში ინაცვლებდნენ და უფრო ნათელი გახდებოდა, რაოდენი სირთულე ელთ ნინ ჩვენი უახლესი ხანის მეისტორიეთ. უმთავრესი კი შემდეგია — ყოველ ცალკე შემთხვევაში რკვება ცალკეუა ჩასატარებელი და ვერ ვენდობთ რაიმე განზოგადებას. თუნდაც ჩვენი სამსჯელო ნაგებობა ავიღოთ — რა ამოძრავებდა, დაფუძვთ, ო. როდენის თანამშრომლობით მოამაყე, ილია ჭავჭავაძის ძეგლის შემქმნელი იაკობ ნიკოლაძეს — შემუშავებლობა თუ სხვა რამ? გულის სიღრმეში ჯერაც პატრიოტთა თანამოაზრეა იგი თუ უკვე ბოლშევიკთა მხარეზე გადასული, როგორადაც მან თავი 1940-იან წლებში გამოაჩინა — და ან მაშინ კი იყო გულწრფელი? ან თვად ა. შრუსევის შემთხვევაში — ოსტატის ხელმტკიცობა განასახიერებინებს მას 1917 წლის რევოლუციამდე ეკლესიათა მაშენებლობით გასმენილს „წითლების“ ტრიუმფს თუ საკუთარი რწმენა?

ახლა კი დროა „იმელის“ კულტურულ-ისტორიული რაობის საკითხს მივებრუნდეთ. უპირველესი, რაც მასზე მეთქმეივინება — განსახლებურება „უკაცრილებათა“. მთელი სიცოცხლე რუსთაველის გამზირზე დადივარი და სულ ორჯერ ენახე ღია მისი მთავარი კარი — ორივეჯერ აქ საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფნაში. 1992 წლიდან შენობის წინ დაცვის ჯარისკაცები მიინც მიდი-მოდიოდნენ, ადრე კი ადამიანის ჭაჭანება არ იყო — დახული სადარბაზო, ყოველთვის დაკეტული სარკმლები, რომელთა იქით თვალს ვერავის მოჰკრავდი; გვერდით კარებთანაც, საიდანაც თანამშრომლები თუ მიმსვლელები შედიოდნენ, დამოუკიდებლობამდე არავინ შემიძინევი. ამ თავისებურ გარინდებას შესატყვისებო-

და გამეღელთა ქცევა. ერთი რომ, ადამიანების ნაკადი აქ ვერასოდეს ყოფილა. ეს, თუმცა, ერთი უცნაური გარემოების გამოვლინებათაგანია, რომელიც დიდი ხნის წინ შენიშნა ბ-მა ჯანარი კაშიამ — რუსთაველის პროსპექტის კენტ მხარეზე ყოველთვის ნაკლები ხალხია, ვიდრე ლუნზე. უფრო არსებითია, მიმომავალი ამხელა ნაგებობისკენ დიდად რომ არ იცქირებოდნენ — სხვათა შორის, მოპირდაპირე ტროტუარდანაც, თითქოსდა თვალს არიდებენო. იგივე იქიმის შენობის, ასე ვთქვათ, „მიტავსზეც“. ქართული საისტორიო მეცნიერებისთვის, გარდა, ალბათ, უახლესი ისტორიის სპეციალისტებისა, დამისაა არც არსებულა იქ მომუშავენი თუ მათი ნაკვეთე-ნაფიქრი; არც ის მაგონდება, ვინმეს, ჩემთვის ნაცნობს, იქური არქევისა (ის კი მთელ ოფიციალურ-საბჭოურ ინფორმაციას ინახავდა) ან — როგორც ამბობენ, ძალზე მდიდარი, — ბიბლიოთეკისთვის მიეკითხოს. იმიტომ ხომ არა, რომ ათავგარ მაშინდელ ბრძანებულებებსა და სტატისტიკას ბევრი არაფერი დაეჯერებოდა²⁴, ხოლო წიგნების მეტი წილი, თურმე, 1930-1940-იანი წლების დახვერეთლ-გადასახლებულთა ნაქონი იყო²⁵? ზემოთ

²⁴ მათ სანდობაზე, ვფიქრობ, ასეთი ამბავიც მეტყველებს: 1978 წელს ბ-ნლ რჩეულშვილიან ერთად ბორჯომის ხეობაში ვიყავით შუასაუკუნოვანი ნასახლარ-ნასახლებლის დასათვლიერებლად. სხეებთან ერთად, სოფ. მუხომანის მახლობლად ერთი ნასოფლარი გვეჩონდა სანახავი; მის მისანებად, მეგზური მოვიკითხეთ. ვიდრე ის სადნადაც მოვიღოდა, სოფლის ერთ-ერთმა თავცაცმა (მეონი, კოლმურნეობის თავმჯდომარემ) შინ შეგებატყუა. ბ-მა ლეომ, როგორც სჩვეოდა, საუბარი გაუბა, საქმეები როგორ მიდინო, ვითხა. პასუხად მასპინძელმა, სრულყოფილად შევიდოდა გვაყუყა — არაფერი ვეჭვობს, მხოლოდ, ამდენი მაპანაქების გამო, თივის გეგმის შესრულება (მოგესხნებათ, წინასწარ იყო დაგეგმილი, რა რამდენი უსდა მოეწიათ საბჭოთის მცხოვრებთ) გავეჭვობდება, მაგრამ ამასაც მოველებო; ახლა ვითბავთ, შესანახად დაგანყობთ, მეურე ს სკოლაში სწავლა როგორც კი დაინება, ბავშვებს შეგეზავნი, გამოვაზინებთ და ხელმეორედ ჩავაბარებთ... ამის მომხმენს, მიადიღლებოდა დაჯერება გავარობისა, ახერხებს რამდენიშეზის აბარებებს, ყოღობენ და ხელახლა აბარებენო, ან წველაღობის მაჩვენებლის გასაზრდელად, რძეს წყალს უმატებენ და უმატებენო....

²⁵ ეს განსვენებულ ბ-ნი ედიშორ გიორგაძისგან მსმენია — მისი მეუღლე, ქ-ნი ზელა დემეტრაძე იქ ბიბლიოთეკარად მუშაობდა. წიგნებს რომ ართმევდნენ, სახვარეუაც ვიცი — 1930-იან წლებში ბინაში (ახლანდელი მ. ზანდუკელისა და კ. მაყაშვილის ქუჩების კუთხეზე), სადაც მაშინგნის ოჯახი „იღებ“, ბევრი თანამოსახლე გაჩნდა, მათ შორის ჩვენში „სანარმოო ხელოვნების“ თეორიტიკოსი, როგორც ვეებოდნენ, ძალიან კეთილი და გულწრფელი ადამიანი, ბ-ნი (არა — „ამხანაგი“, უთოდ!) ალექსანდრე დელუჯა. 1937-ში

გამოჩნდა, „იმელის“ არქიტექტურაზე რა აზრისა იყენენ ქართველი ხელოვნებათმცოდნეები — აი „შინაურ“ საუბრებში კი მას ძვირად თუ ახსენებდა ვინმე, თუ მაინცადამაინც, რელიეფებზე, მეტაბად თ. აბაკელიას ფრიზზე ისაუბრებდნენ ან, კიდევ, უჩა ჯაფარიძის პანოებზე, რომელთაც ბევრ ნიგნში ნახავდით, არკი უთქვამს ვინმეს, ნავიდეო, ვნახოთ... ან განა ბ-ნი ლ. რჩეულიშვილის ზემომოყვანილი მოსაზრება ნიშნული არაა? სხვა ყველაფერთან ერთად, ის გვიჩვენებს, რა მიმართულება ჰქონდა მაშინდელ (1970-იანი წლების) განსჯას — ახლად ამოყვანილ ფოსტას „ივერიასთან“ თუ, ზოგადად, რუსთაველის გამზირის განაშენიანებასთან მიმართებით განიხილავდნენ და არავის აღელვებდა „იმელის“ შენობის — იმავე ანალიზში უთქმელად ნაგულისხმები, — „დაკნინება“. უფრო უცნაურია, იგი რომ არც კომუნისტს — ხელისუფალთ ადარებდა. შესაძლოა, ეს შენობათა თუ გამოსახულებათა სიმბოლური ღირებულების შეგნების თანდათან „გამოფიტვას“ მიგვანიშნებდეს — მან, ჩემის აზრით, მაშინ იჩინა თავი, როდესაც ვასილ მუჟავანაძე დათანხმდა სასტუმრო „ივერია“ ჩვენი დედაქალაქის მთავარი ვერტიკალი ყოფილიყო (გვეყენება, თბილისი საზღვაო ან სამთო კურორტიაო!); შემდგომ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველმა მდივანმა, ედუარდ შევარდნაძემ მის წინ ქვეყნის „მთავარი მოედანი“ ისურვა, 15-იოდ წლით გვიან კი მანვე, უკვე პრეზიდენტმა, ხელი შეუწყო ერთს ჩვენს დიდრიჭიერ მოქანდაკეთაგან სასტუმროს სადარბაზოს, ტრანსპორტის განჩერებასა და მინიქვეშა გადასახველს შუა შ. მეფე დავით IV აღმაშენებლის ძეგლი დავდა...

ასე იყო თუ ისე, იმა თუ ამ მიზეზით, ნასწავლ თუ ნასწავლობის მჩემებელ ქართველობას ა. შჩუსტევის ნაგებობა, მისი ბედიითურთ, გულთან დიდად არ მიჰქონდა. კი ამბობს გონებამახვილად ქ-ნი თამარ ნუტუბიძე — ერთ დამსახურებას, აქაურ სხდომათა დარბაზში შლევა ნუტუბიძის თეორიაზე დისკუსია რომ გაიმართა,

ის დააბატონრეს და, როგორც მიყვებოდა ჩვენების სხვა მეზობელყოფილი, ქ-ნი პოლინა ლუბაჟა, 20-30 წლის განმავლობაში გაუნდლებელი შერდუნებით, როგორც კი წაიყვანეს, სახლს საბარგო მანქანა მოაყენეს და პირდაპირ ფაზანდან, მეორე სართულიდან შემსაკეთი ყრიდნენო ძარბაზე ნიგნებს — სხვებზე მეტად მას ნიკიტაჟა-ჭიჟაი-ის გამოცემების სქელფიანი-სქელტანიანი ტომები დაბაზსოვრდა...

ხომ ვერ ჩამოართმევო, — მაგრამ ამან შენობას ქართული საზოგადოებრიობის თვალში, ვერაფერი უშველა. ეს კი არა და, ბევრს გაუგებონია ვისიმე თქმულზე, — ვინაობის ინსტიტუტური არისო? თუმცა კი, ვის არ სცოდნია, აქ, მარჯვენა ფრთაში რომ შეყუყულიყო ბოლო დრომდე, ერთი ყველაზე „დისიდენტური“ ქართული სამეცნიერო დაწესებულება? აშკარაა ხსენებითაც არ გვინდოდა ჩვენებურსა და საჩვენოს ამ უცხოსა და განაპირებულთან საერთო ჰქონოდა რამე. სადარდებლად „იმელის“ ხვედრი პირველად, ასე მგონია 1991 წელს გაგვიხდა, მაშინ სწორედ, ი. ნიკოლაძის პორტრეტები რომ ნადგურდებოდა — შეგვაშფოთა განუსჯელობამ, აგრესიის უმართაობამ, ხელისუფლების ჩაურევლობამ²⁶.... კაცმა რომ თქვას, რა გაუვიკირდა —

²⁶ „საბჭებრძოლებს“ ბოლომდე ერთი პორტრეტივც არ ჩამოეზარიათ, როდესაც ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის მაშინდელი ახალგაზრდა თანამშრომლები (ცხადდებოდა მასოს ნიკ. ვაჩიშვილის აღმუშაობა), წუხილს შესატყობინებლად და ხელისუფლების განზოხიხის გასაგებად კულტურის სამინისტროს (ის რამდენიმე წელია, რაც ე.წ. „მელიქი-ლაზარიაძის“ სახლში დაბანაკებულიყო) მივადეთ. მინისტრი, ბ-ნი ედემუნდ კალანდაძე არ დაუგებდა და მისმა მოადგილემ ბ-მა გიორგი ანთაძემ მიგვიღო. მისი სიტყვისაებრ, ბ-ნი ედემუნდი იყო ადელა, რომ შეუძლოდ შეიქნა, აქეთაგ გვეკითხა, ვის უნდა მივმართოთო და ა.შ. ცხადად დავინახეთ: მთავარად დაბნეული იყო და ვანზე დადგომა არჩია. მაშინ მან ძალიან გაგვაჯაჯრა, ახლა კი ვიფიქრობ, ხელისუფლება ვითარებას ჩვენზე უკეთ ხედავდა — შარშანწინა შევიტყვე (რასაკვირველია, საკუთარი დაუკვირვებლობით) 1991 წელს „პოლიტიკური“ პოლიტიკოსები (იმდროინდელი ეროვნულ-დემოკრატები და ა.შ.) ზ. გამსახურდიას „ლალატად“ თურმე, იმს უთვლიდნენ, რაც მე იმ დროსაც მეჩვენებოდა და დღესაც მეჩვენება მის ერთ ყველაზე სწორ პოლიტიკურ ნაბიჯთაგანად — მოსკოვის ე.წ. „აგვისტოს პუტჩის“ პასუხად საქართველოს ნეიტრალიტეტის (მუშაების მხრივ) გამოცხადება და ეროვნული ლაგერის მინაგან საქმეთა სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადაყვანა. არ მესმის, რა უნდა იმის მიხედვარს, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში უდიდესი საფრთხის წინ დადგებოდა — გარემოში ხომ ყველგან რუსული ნაწილები იდგა! — ეს ქვეყანაყოფებოცა და თვით ქართული სახელმწიფოებრიობაც. არადა, სანაწილმდეგო შეხედულება იმდენად ფესვგადგულია, რომ რევაზ გაჩიქოლაძის დიდტანაწასა და საფუძვლიან ნიგნში „საქართველო მსოფლიო კონტექსტში. XX და XXI საუკუნეების პოლიტიკური ცხოვრების ძირითადი მომენტები“ (თბ., 2013), სადაც, მთლიანობაში საქსებით მისაღები გეზისაა და უამრავი დამაჯერებელი დასკვნა-დებულებობა, ცალკეული უფუხსობიანი გათარა და ზოგიერთი სადაო სალითიცი არის, ეს ამბავი ორგზისაა ნახსენები. ვერ ვკითხულობთ: ზ. გამსახურდიას „საბჭოთა გენერლებს დაპირდა ქართული გეარების ფუნქციის შეცვლას, რაც მის დამლას ნიშნავდა (რატომ?დ.თ.) (გვ.510); და კვლავ: „...საბჭოთა გენერლების მოთხოვნის პასუხად გამსახურდიამ მისივე ინიციატივით

ერთი წელი ილეოდა უკვე მას აქეთ, რაც დღევანდელ თავისუფლების მოედანზე კვარცხლბეკიდან გადმოაგდეს ვ. ლენინის ძეგლი. თავად მე ეს ტელეეკრანზე ვნახე და ვერ დავიბრალე, გული ამიჩქორლდა-მეთქი; ერთი კი იყო: როდესაც ღამეურ ბინდბუნდში ქვაფენილზე გაგორდა „დიდი ბელადის“ თავი, რაღაც უცნაური ვიგრძენი, თითქოს იმგვარისავე ქმედების თანამგრძობ-თანამონაწილე ვყოფილიყავ, როგორსაც თავად ბოლშევიკები ჩადიოდნენ. კიდევ უფრო მძაფრი იყო ეს შეგრძნება ცოტა ხნით ადრე, როდესაც ჩვენს ინსტიტუტში მიმავალს (ის ჯარჯრა ერეკლე II-ის მოედანზე იმყოფებოდა), ნ. ბარათაშვილის ქუჩაზე ჩამიარა სატყუროთა მანქანამ, რომელზედაც სერგო ორჯონიკიძის ქანდაკება იყო დამსობილი. არც გამოსახულება იყო ჩემთვის მისაღები და არც, მით უმეტეს, გამოსახული — და მაინც, ამ ნაქცეულ, ნაირფერი საღებავებით გათხერილ (მაცხოვრებლები ასხამდნენ ნაცხრაპორღევს) ფიგურას და მის თანმხლებად ძარაზე ამაყად ყელმოღერებულ ახალგაზრდა ფაუნებს რომ შევხედე, შემეზიზნდასავით, თითქოს ნაქცეული კაცის აბუჩად აგდების მომსწრე გავხდომი. და განა მარტო ეს ორი მოიხსნა და გაუჩინარდა (ამბობდნენ, ლითონის რაც იყო გადაადნესო) — ყველაზე ადრე, მგონი, „მშრომლების“ ზორბა ქანდაკებები მთავრობის სახლის კიბის ბაქანზე, მერე და მერე — სხვებიც. 1990 წლის შემოდგომიდან მოყოლებული, ჩემს სანაცნობო — საახლოობლოში ბევრჯერ გვიმსჯელია, როგორ უნდა მოვეყრათ საბჭოეთის „გმირების“ ძეგლები და პირადიდ მე ჭკუაში ყველაზე მეტად ლევან ჭოლოშიელის მოსაზრება დამიჯდა — შევარგოვთ ეს ყველაფერი და ცალკე მუზეუმში გავსხნათო. დღეს თვალსაჩინოა, როგორ მოიგეს იქ, სადაც ასე მოიქცნენ — ბალტიისპირეთში, აღმოსავლეთ ევროპაში, თურმე მოსკოვშიც. ამ, უკეთეს შემთხვევაში — ნაძალადეგ, უარესში კი უგვან „მონუმენტებზე“ უკეთ ვერც რა გაათვალსაჩინოებს, რას ნარმოადგენს განხორციელებული „სოციალიზმი“. მაგარამ, როგორც ყოველთვის, იქამდეც და მერეც²⁷, იხანადაც ვერკვის გავაგო-

ნეთ და შევასმინეთ რა, და პირველად ასე, გაუნადგურებლად ორიოდ წლის წინათლა მოიხსნა ი. სტალინის ძეგლი გორში.

აქ კი, მოდით, ისიც ვიკითხოთ, ან რას ვემართლებოდით, ან რის გამო ვიცავდით ბრინჯაოს თუ ქვის ნაქანდაკებს.

არავისთვისაა საიდუმლო: ხელისუფლების, მით უფრო საზოგადოების მოწყობის მკვეთრ ცვლილებებს წინამორბედის განმასახიერებელ სახეობათა და თვით ნაგებობათა მოსპობა სდევს თან. იტყვიან, ასეთნაირად წარსულს იშორებენ, ცხოვრებას თითქოსდა „თავიდან იწყებენ“-ო. ხელთ რიგიანი ბრტინაული წიგნც კი მაქვს, სახელწოდებით „ნგრევა მესხიერებისა, აქცი-ტექტურა ომისას“²⁸; არის ცდა, ბევრი თვალსაზრისით მართებული, ამ კუთხით ჩვენი ქვეყნის არსებობის ბოლო ოცნლეულიც დავინახოთ²⁹. უეჭველად, მტრად მიჩნეული ხალხის ნამყოს გაქრობის, მეტიც, მისი წართმევის მეტს არაფერს უნდა ისახავდეს მიზნად, მაგ., 1991 წელს ხორვატულ-სლოვენურ ვუკოვარში საქალაქო და ისტორიული მუზეუმების დანგრევა და ჭურვების ელტვის სასახლის დაზიანება, სადაც ხორვატიის ხელოვნების ნიმუშები ინახებოდა,

„თეორია“, ვითომც ე.წ. „ინტელიგენცია“ საბჭოთა დროს „პრივილეგირებული ფენა“ ყოფილიყოს. საქმარისთა გავიხსენოთ საბჭოური განსაზღვრება „ინტელიგენციის“, როგორც კლასთაშორისი სოციალური შუალედური შრისა, რომელიც მუდამ მერყეობს — მარქსისტული ტერმინოლოგიით! — „მზავრელთა“ და „ჩავრელთა“ შორის და მუშათა კლასის მხრიდან ზედამხედველთა სტრუქტურა, რათა საბოლოოდ „ბურჟუაზიისკენ“ არ გადაიხაროს, რომ ნათელი გახდეს ამ თვალსაზრისის ფაქტობრივი სიყალბე. „გონებრივი“ თუ „შემოქმედებითი“ ხელოვნების ადამიანები „საბჭოებს“ სჭირდებოდა — რათა ჰქონოდათ იარაღი, რათა მათთვის ემკურნალათ, რათა გაერთოთ და მსოფლიოს პირისპირ „კულტურის აყვავების“ სურათი წარმოშდგარიყო. მათი პროპაგანდის მიღმაც უნდა ყოფილიყო რაღაც რეალური ცოდნა — აქედან ჰუმანიტარული მეცნიერების არსებობა. საბჭოთა კავშირში იყო რაღაც — არც თუ დიდი, — როდენობა პრივილეგირებულ მეცნიერთა და ხელოვნათა, რომელთაგან ზოგიერთი უბრალოდ მედროე იყო, ზოგიერთი უცხოეთისთვის გამოსაჩენი, ზოგიერთიც ფულის შემომტანი — მაგ. მუსიკოსები, რომელთა გასამრჯელოს 2/3 სახელმწიფოს მიჰქონდა; მაგრამ ისინიც მუდამ გრძნობდნენ მათ თავს ზემოთ მუდამ აღმართულ მახვილს.

²⁸ R. Bevan, *The Destruction of Memory. Architecture at War*, London, 2007.

²⁹ D. Chigolashvili, *Forgetting Traugh Symbolic: Objects in the Post-Soviet Areas* (ხელნაწერი). მკვავისი შინაარსის მოხსენება ნაიკოთხა. ავტორმა II.VI. 2013. გ. ჩუზინაშვილის სახ. ეროვნული ცენტრის სემინარზე.

²⁷ ბოლო ხანს განდა მომსწრეთათვის გამოგნებული

სარაევოში კი ეროვნული ბიბლიოთეკისა და აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის მოსპობა³⁰, ან XV-XVI საუკუნეში ჩინელების მიერ შეძლებისკვარადა ყველა ვიეტნამური ნაწილის დანვა; მიუღებელი პირისა თუ საზოგადოებრივი ჯგუფის ხსოვნის ამოშანთვის ცდის საქრესტომატიო მაგალითებია, თუნდაც, ეხნატონის სახელის ყველგან და ყველაფერზე ამოკოდეა, ჩამოგდებული იმპერატორის ხატებათა ნაშლა-დამსხვრევა რომის იმპერიაში, ბასტილიის ძველისძველი ციხე-დარბაზის მიწის პირამდე მონგრევა ფრანგი „სანკულოტების“ მიერ. ასეთი შემთხვევები ჩვენშიც ყოფილა — ასე, ყველაფერი, თითქოს მაჰმადიანი ათეოსების კვალის წარხოცა მოჰქონდა მევანს თბილისში, 1940-იან წლებში, მეტეხის ხიდთან, ე.წ. „ციხფერი მიზგიის“ ალების მიზეზად. ისტორიის „გასწორების“ მსგავსივე მცდელობა უნდა იყოს 1960-იან წლებში მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარში წმ. ვახტანგ გორგასლის, ერეკლე II-სა და გიორგი XII-ის საფლავის ძეგლთა ახლით გამოცვლა თუ არაერთგზის გამეორებული წინადადება — მიღობ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მოღვაწენი ლიოვილიდან თბილისს გადმოვასვენოთ. მართლაც ისე გამოდის, სინამდვილეში მომხდარის ჩვენთვის მოსაწონად გადასხვაფერებას ვლამობდეთ — ცუდად გვხვდება თვალს ლეგენდად ქცეული ვახტანგ მეფის საფლავს სადა ფილა რომ მონიშნავს, რომ ქართლ-კახეთის უკანასკნელ მეფეთა ტაგრეციუს რუსულ-ქართული ანდა 1918 წელს ჩვენი აღდგენილი სახელმწიფოს საფრანგეთში გადახვენილ მესაძირკველ-დამცველთა ქართულ-ფრანგული წარწერები. არადა, ვითომ ასე ვიგებთ რასმე? ჩემის განსჯით, გაყვითლებულ-დაზარალებულ მარმარილო განუზომლად უფრო ნათლად სახავდა წმ. ვახტანგ გორგასლის მწარე აღსასრულს, ხოლო ქართ-კახეთის ხელმწიფეთა რუსის მთავარმართველისგან მოძღვნილი საფლავის „სამკაული“ ქართული სამეფოების აღსასრულს, ვიდრე შვიი ლოდები, მათზე ეკლესიისთვის შეუფერებელი ხმლებითა და ფარებით; ან არ გეჩვენებათ, რომ ნოე უორდანიას ან სპირი-

დონ კედიას განსასვენებელთა რომელიმე ჩვენებურ „ჰანთეონში“ გამართვა გააფერმკრთალებს, მათ — და მთელი ჩვენი ქვეყნის! — ტრაგედიას? საერთოდაც, არცთუ აზრიანია გარდასულის „გალამაზება“ — რამდენიც უნდა მოისიბრძნონ ფანტასტებმა „დროის მანქანები“ და „პარალელური სინამდვილეები“, რაც იყო — იყო და თუ მას თვალს არ გაუსწორებ, დღეს და ხვალ წაიბორძიკებ ან წაიქცევი კიდეც.

ოლონდ ეს საკითხის მხოლოდ ერთი მხარეა: ჩავლილს პიქს თვისება ანმყო-მყოფადზეც იმოქმედოს, არაოვნებანი და მათი საქმენი შეიძლება საკმაოდ დიდხანს დარჩნენ „შემდგომთა თვისთა“ ფიქრისა და გრძნობის, მათი მისწრაფებების თანაგანსაზღვრელი თუ მასიმბოლოებელი. ამის ძალით ისინი, როგორც დღეს იტყვიან, თვითიდენტოფიკაციის ნიშნებად გვეკლინება, რომელნიც გაუცნობიერებლადაც ქმედებს და ამიტომ შეიძლება ფრიად სახიფათო იყოს. ასე, უამრავმა მოზარდმა, მკერდზე ერნესტო ჩე გეგვარს პორტრეტს რომ იმშვენებს, სულაც არ იციან, ვინ იყო ეს ფსევდო-რომანტიკული ტერორისტი. არკი მეეჭვება, რომ „ჩე“-ს ძახილი და მისი სახელით ერთობის განცდა, ადრე თუ გვიან, აუცილებლად მძიმე შედეგს გამოიღებს. ამდენადვე, ნაშენი და ქანდაკებული, რასაც ვინყარებთ, მოწმობს ჩვენზე, იმაზე, რანი ვართ ან გვსურს ვიყოთ. რასაკვირველია, ნეფერტიტის თავის ან ამურბანი-პალის ნადირობის რელიეფის ასლი თუ გვაქვს შინ, ეს მარტოოდენ ჩვენს ესთეტიკურ მიდრეკილებებს ასურათებს. მაგრამ უკვე გამოსაჩნად ჩამოკიდებული პორტრეტი ნაპოლონ ბუონო-პარტესი მანიშნი უნდა იყოს — სავარაუდოდ, ძლიერი, თვითრჯული პიროვნების თაყვანებისა; შემთხვევითია, აბა, პარიზში, სადაც რობესპიერის და დანტონის ქუჩები არაუნეს, ნაპოლონის ქანდაკება რომ დააბრუნეს ვანდომის სვეტზე, ხოლო არავინ იზრუნა ლუი XIV-ს ან ლუი XV-ს ძეგლები აღედგინა? „ჩვენი“ სახებების მოკრძალების და „სხვისის“ მოცილება — არიდების მოსურვება ყოველთვის „შიშვლად“ როდი გამოგვიჩნდება — ის, შეიძლება, მაგ., „კულტურის მიღწევების“ დაცვად შეიმოსოს — თავად დამცველისთვის შეუმჩნეველადაც. ყოველთვის მაკვირვებდა, რატომ დატოვეს ბოლშევიკებმა სპეკტრბურგ-ლენინგრადაში თათავიანთ ადგილებზე პეტრე

³⁰ R. Bevan, დასახ. ნაშრ., გვ. 34-38; აღსანიშნავია, რომ ავტორი არ აყვეა მიღებულ ანტი-სერბულ განწყობილებას და ობიექტურად დახატა უფოსლავიის დაშლის თანმდევი რეჟიმი ყველა მონაწილის „საქმენი საგმირონი“.

I-ის, ეკატერინე-II-სა და ნიკოლოზ I-ის ძეგლები, ალექსანდრე III-სა კი რუსული მუზეუმის ეზოში „გამოამწყვდიეს“ — ისიც, ალბათ, მისი გამო, იგი ამ მუზეუმზე კარგაბუნად რომ მონათლეს გახსნის დღიდან. ახალადა მივხვდი: სამივე იმპერატორის, რუსული „დერჟავის“ განმამტკიცებელია, მას კი „წითელი“ ხელისუფალნი უკიდურეს რუს მონარქისტებზე არანაკლებ დაჰფოფინებდნენ. სხვა მაგალითად შემდეგი შემძლია მოვიყვანო: გ. ჩუბინაშვილის ქალაქებში არის თხზულება „განწიროლის სსოვნას“ (Памяти обреченного) — მიმართვა თბილისის ქალაქის ხელისუფალთადმი, რომელთაც თავადი მიხ. ვორონცოვის ძეგლის მოხსნა გადაწყვიტათ. ბ-ნი გიორგი წერს, რომ ამ მხატვრულად ღირებული მონუმენტის განადგურება არ შეიძლება და, ჩანს, მას მოუსმინეს კიდევ (ძეგლი 1922 წელს, უკვე საბჭოთა ხელისუფლებამ აიღო)³¹. რაღა თქმა უნდა, გ. ჩუბინაშვილი საკვებით გულწრფელად მოქმედებდა, მაგრამ იმხანად (1930-ანი წწ-თვის მისი შეხედულება უკვე სხვაა) იგი იზიარებდა ქართული საზოგადოების (მათ შორის — აკაკი წერეთლის!) ერთი ნაწილის აზრს, რუსთა ეს მოხელე ჩვენი მეგობარად და კეთილისმყოფელი არისო.

სწორედ სახვით თუ ნაგებ სახებათა ღია თუ ფარული ქმედითობა გვაშინებდა 1990-1991 წლებში და კვლავაც აშინებს იმათ, ვისაც საბჭოური არაფერი ეთავისება და საბჭოთა ხანის დანატოვარშიც ფასეული სხვა, უნივერსალურ და ეროვნულ (ესეც ხომ საყოველთაოა, ამა თუ იმ პირობებში იერმიცემული) ღირებულებებზე დამყარებული გონებრივი თუ მხატვრული შემოქმედება მიაჩნია. ვთვლიდით — შეგახსენებთ, ჩემს თვალთახედვის არეში მყოფსა და მყოფთა შესახებ გელაპარაკებთ! — რომ საქართველოს ქალაქ-დაბა-სოფლების საკვანძო ნერტილებში თვალს ნასაბჭოთარი არა უნდა ეფეთებოდეს რა. ამის გამო, საფუძველში საბჭოთა ხანის „იდეური“ ხატებების მოშორების საწინააღმდეგო ვერაფერი გვექნებოდა. თუმცა ჩვენთვის ეს სამარცხვინო ნამყოს მოშლა კი არ ყოფილა, თუ გნებავთ, მთავრული ფიციონებლად თავსმოხვეული, დაძალბებული უცხო სუკუგდება — გენადდა ვერვის მოჩვენებოდა, შინაურსა თუ სხვაგნით მოსულს, ლენინები, კიროვები, ორჯონიკიძეები

და მისთანანი ქვეყნის სახეს აყალიბებენო. მეორე მხრივ, გვაკრთობდა ჩვენი სამშობლოს უკიდურესად ძნელად გასაყალბებელი „სახვითი მატანის“, ასევე მხატვრულად მეტყნალებად ხარისხიანი ნაწარმოებების დაკარგვის შესაძლებლობაც. თუ ცალკე მდგომ ქანდაკებათა „მოვლა“, როგორც დავინახეთ, თეორიულად მაინც — ძნელი არ უნდა ყოფილიყო, ასე ადვილი არც ყოფილა და არც ახლა არის „არქიტექტურული პლასტიკის“, ნაგებობების ნაწილად შექმნილი რელიეფების და თავად შენობათა სიმბოლურ-შინაარსობრივი „უფენებელყოფა“. არათანმიმდევრულადაა რომ არ ჩამოთვალოს კიდევ ერთხელ განმარტავ — „სიყრუე“ ხილულის ღირებულებითი საზრისების მიმართ სულაც არ ნიშნავს მათი ზემოქმედების შეწყვეტას, პირიქით, გაუთვალისწინებელნი და შეუნიშნავნი, ისინი უფრო საშიშიც კი შეიძლება გახდეს. საგულისხმოა, რა წინააღმდეგობა შეხვდა სამოდ წლის წინ კანონპროექტს საბჭოთა სიმბოლიკის მოცილების შესახებ — როგორ ფიქრობთ, შემთხვევითობაა მისი ქომავნი ახდილი ან ფარული „მემარცხენეები“ რომ არიან და რომ თანადროულად ძალას იკრებდა — და იკრებს ახლაც! — „საბჭოური სამოთხის“ იდეა, რომელსაც მშობლები, რაც ძალა და ღონე აქვთ, შეაგონებენ ჩვენს ახალგაზრდობას? ერთიც კია: ამ კანონპროექტში ჩადებული იყო მხატვრული ღირებების მქონე ნახელავის „დანდობა“ და, სულ ნამდვილად, რამდენიმე დანაკარგი უკვე გვაქვს: მაგ., არჩილ ქურდიანის დიდუბის ხიდიდან აბსტრაქტულ სკულპტურას მიმსგავსებელი უროსა და ნამგლის მოხსნამ, ეჭვს გარეშეა, აზარალა ეს ნაგებობაც და გარემომცველი უბანიც. ხოდა, რა ვქნათ, დაეყაბულდეთ, რომ ჩვენი ნაშენი გარემო ისეთ რასმე „ქადაგებდეს“, რაც მასში მოსახლეთა — ახლა კი გაირკვა, მათ უმცირესობის უმცირესობასადა, — სულისკვეთებასა აცდენილი? იმ დროს, თუმცა კი, კვლავთა, აქაც მარტივი ჩანაცვლებით გავიდოდით ფონს — იმავ „იმელის“ ჰორელიეფებს ამოვიღებდით, იმ ჩვენს წარმოსახულ მუზეუმში მოვათავსებდით, მის ნაცვლად კი რამ სხვას ჩავდამადით (მე თვითონ, რატომღაც, რაღაც მოყავისფრო-მომწვენანო კერამიკული პანო დამიდგებოდა ხოლმე თვალწინ). ახლა ეს ასე მარტივი აღარ მჩვენება. არაფერი დავკვიშის იმავ დიდუბის ხიდს რამ ოდინდელის

³¹ ბ. ქუთათელაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 19 და 33.

ფარდი მოცულობები შეეუფარდოთ; შეიძლება არ ვანვალთ ვალ. ტაბიძის ხიდის მოაჯირი — მასზე ქ-მა მიაა მანამ მიმოიხა, — „საბჭოთა საქართველოს“ გერბი აქ იმდენად „გაჩუქურთმებულია“, რომ, ვეჭვობ, პერადლიკოსის მეტმა ის ბევრმა დაინახოს³². „რიგით“ ნაგებობის ფასადსა თუ ინტერიერში ფასეულობას მოკლებულ ნიშან-გამოსახულებათა სხვით შეცვლაც არ უნდა იყოს დიდი ბედენა — თუ ის გამომსახველობითად „ნეიტრალურია“, სახებათა გამოცვლით თვით იგი არ იცვლება, სიმბოლურად მიზნობეული გინ-ის და გინდა ეს საზრისი მისთვის გარეგნულ-დამატებითა, თვით მასზე ვერაფრის მთქმელი. აი, მაშინ კი რა გაეანწყო, როდესაც შენობა, „იმელივით“, თავადაცაა გამომსახველი და, სავარაუდოდ, მხატვრულად ღირებული ნაგებობების ნაწილი მაინც ასეთი იქნება — მათი დანგრევა მოვითხოვოთ? — ასეთი აზრი გამოითქმოდა ჩვენს წრეში „თბილისის ომის“ დროს ამობუგულ „მთაერობის სახლზე“. და, უნდა ვთქვა, რომ მე თვითონ მისი გამაბათილებელი საბუთიანობა არ მომეპოვებოდა, თუმც ვადაჭრით მხარიც ვერ დავუჭირე. „იმელის“ მიმართ ასეთი მოთხოვნა არ გამიგონია, მის დამცველთა მგზნებარებას აყოლა კი ვამიჭირდა, მით უმეტეს მას მერე, რაც გამოიჩვენა, რომ მისი ტალანის მარმარილოთი მოსაპირკეთებლად დარბეული სასაფლაოების პირშექცეული წარწერიანი ფილებია გამოყენებული — ცხადია, არქიტექტორით და არქიტექტურა აქ არაფერ შუაშია, მის დამკვეთთა დამანგრეველი, ყოვლისამბილწავი მუხტის კი ამით შესანიშნავად აშკარავდება. გვიჩრევენ, დღეისდღეს შემანახუბელ ნაქნარს სხვა დანიშნულება მიანიჭეთო. ისე

და ისე — „ისე რა“ შენობების ამგვარად „გადმორჯულებას“ წინ არაფერი უდგას, უფარვისებს კი — ასეთია ჩემთვის, მაგ., ტექნიკური უნივერსიტეტის, „საზოგადოებრივი მანუწელოს“ გვერდით მდგომი კორპუსი, — ერთხელაც იქნება, გავიმეტებთ. საქმე ისაა, ღირებულთ რა მოვუხერხოთ — იმავ „იმელმა“ სხვათა შორის, ახალი ფუნქციები ვერ „შეიფარა“ და, საგულგებელია, სხვასაც ვერ „მოირგებდა“; ასე, ერთი-ორჯერ დააპირეს ის ჩვენი ისტორიული ხელნაწერების საცავად ექციათ, ყოველ ჯერზე ეს არ გამოსულა და ამდენჯერვე (საკუთარი თავისთვისაც კი უთქმელად!) შეება მიგრძენია, რადგან ჩემი გაცივდით, მას ვერც ძველი ოთხთავები „გაეკარებოდა“, ვერც ჩვენი მეფეების სიგელ-გუჯრები და ვერც მწერალ-მოღვაწეთა თხზულებები... ასევე ვერ მიმდის გული „მთაერობის სახლ“ = პარლამენტში ხელოვნების მუზეუმის „შესახლებაზე“. ჩვენ ვნახებ, ამასთან, რომ შეიძლება „იმელის“ ფორმათამეტყველებას „დაცხრობა“ თუ „დაწევა“ — ამისთვის კიდევ უნდა დავამტროთ მისი მასშტაბურობა. მაგრამ თუ ასეა, რაღაცნაირი ფარისევლობა გამოგვდის — თუ პირდაპირი „თხრობა“ აღუუკვეთეთ და ახლა ზემოქმედების უნარსაც ჩამოვართმევთ, მისი არსებობა ჩვენი „ცივილიზებულიობის“ დასტურადღა გვწვდობია. იქნებ, მაშინ, ისეთი რამ „დავავალოთ“, რაც არც მის არსებას დათრგუნავს და ჩვენთვისაც სარგო იქნება — გ. ჩუბინაშვილის სახ. ეროვნულ ცენტრში უკვე თქმულა, მოდით იქ „საბჭოური ოფიცროზის“ ხელოვნების გამოფენა მოვათავსოლო. და მართლაც, რატომაც არა? ან ეგების, აქ „ოკუპაციის მუზეუმი“ განთავსდეს, თავისი ჯერაც ვერშემდგარი კვლევითი უჯრედიდურთ? აი მაშინ კი სრულად გაცხადდება არქიტექტურის პათოსიანობის არსება და სახელი დაერქმევა მასში ჩაბულებულ სიძლიერეს — და ვინ იცის, იქნებ ეს იყო კიდევ ა. შრუტევის და ნიკ. ნორდმანსევეროვის ფარული ნატვრა?

რა ექნათ, რომ საუბედუროდა, თუ საბედნიეროდაც, ამას ჩვენ არავინ დაგვეკითხება...

³² ასევე „უნიფათო“ მეგონა თ. აბაკელიას ფრიზის „ბელადებიც“ — ჟანრულ გამოსახულებებს შორის მოქცეულნი, ისინი თავისთვლად შეიძლება მწერლებად თუ სწავლულებად მიეჩნიათ, მით უმეტეს, რომ „პოსტ-საბჭოთა“ თაობები, წინათაგან განსხვავებით, მათ ვერც ცნობენ. ქ-ნი თამილა მაკალოლიშვილისგან ასეთი რამ მაქვს გაგონილი: მას მოუწია, პალესტინაში ექსპედიციამში მყოფს, რამდენიმე ხანი კიბუცში ეცხოვრა; ამ დროს იქ პოლონელი მოსწავლეების ჯგუფი ჩაუყვანიათ; მასპინძლებმა ნადიწყვეტეს, მათთვის კომპაუტერში რაღაც ეჩვენებინათ და აღმოჩნდა, რომ თავის ინტერნეტულ ნიშნად მათ კარლ მარქსის პორტრეტი შეურჩევიათ — ქ-ნი თამილა აღშფოთდა, პოლონელ მოზარდებს კი არაფერი შეეტყოთ, ვერც მიხვდნენ, ეს თმა-წვერვაბურძმეული ბერიკაცი ვინაა..... „ნაპორტრეტალი“ თეთრი ოთხკუთხედიები კი მართლაც ისე „მუშაობს“, როგორც სოციოლოგები ამბობენ — აღარარსებულისადმი ცნობისწადილს აღძრავენ, ალბათ, მისადმი თანაგრძნობასაც აღვივებენ....

DIMITRI TUMANISHVILI

G. Chubinashvili National Research Centre for Georgian
Art History and Heritage Preservation

Ap. Kutateladze Tbilisi State Academy of Art

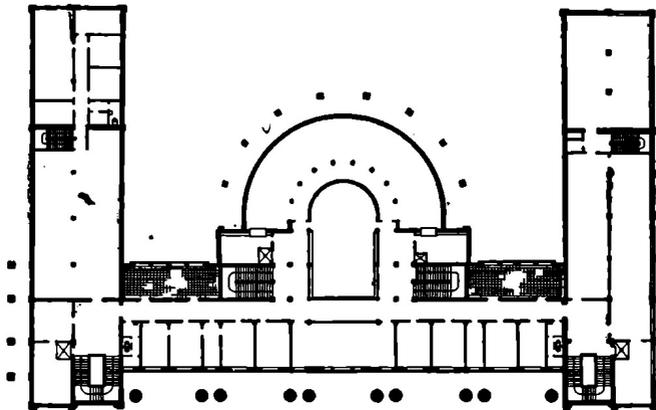
ONCE AGAIN CONCERNING THE “DIFFICULT HERITAGE“

S u m m a r y

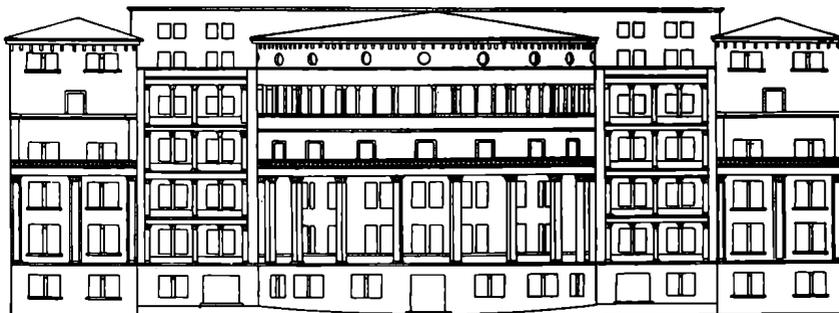
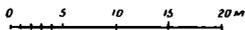
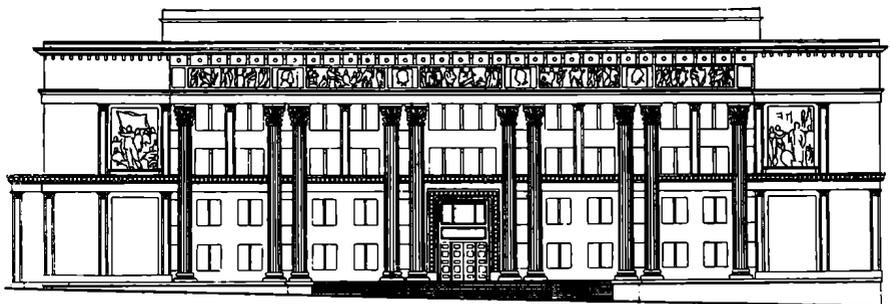
The article deals with one of the significant new structures of the 1930s Tbilisi – building of the former Institute of Marxism-Leninism (built by A. Shchusev, famous Moscow architect in collaboration with Nordmann Severov, Tbilisi architect). The building of high merits, combining Constructivism experience, elements of Neo-Classicism and old Georgian architecture, through its compositional accents and reliefs by the Georgian sculptors Jakob Nikoladze and Tamar Abakelia, vividly represents an idea of the victory of Bolshevik-Russian Socialism in Georgia. Its certain „aggressiveness“ preconditioned its alienation from the Georgian society, for one part of which its message was and still is unacceptable. Artistic merits turn this building into a monument of architecture and, accordingly, a new function should be found for it, which will not be in conflict with its expressiveness and, at the same time, will be in concert with the aspirations of the present day Georgia.

1. ალექსეი შჩუსევი, მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის შენობა, ე.წ. „იმელი“ (საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქივი, 1940-იანი წლები)
Alexey Shchusev, The Institute of Marx, Engels and Lenin (also referred to by the abbreviation IMELI)
(The Georgian National Museum archive, 1940s)

2. ალექსეი შჩუსევი, „იმელი“ (გეგმა), 1934 წ.
Alexey Shchusev, IMELI, building plan, 1934

3. ალექსეი შჩუსევი, „იმელი“, მთავარი და უკანა ფასადები (ნახაზი), 1934 წ.
 Alexey Shchusev. IMELI drawing scheme, the main and the back façades, 1934

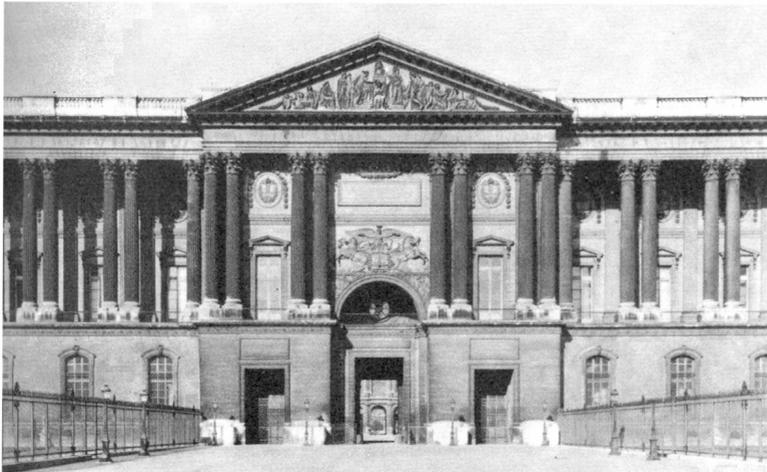
4. „იმელი“, შთავარი ფასადი (მაია მანიას ფოტო, 2009 წ.)
IMELI, the Main façade (photo by Maya Mania, 2009)

5. „იმელი“, უკანა ფასადი (მაია მანიას ფოტო, 2009 წ.)
IMELI, the back façade (photo by Maya Mania, 2009)

6. ქრისტოფერ რენი,
წმ. პავლეს ტაძარი, ლონდონი, XVII ს
Christopher Wren. St Paul's Cathedral,
London. 17th Century

7. კლოდ პერრო. ლუვრი, პარიზი, XVII ს.
Claude Perrault. Louvre, Paris. 17th Century